

©

C O R P U S

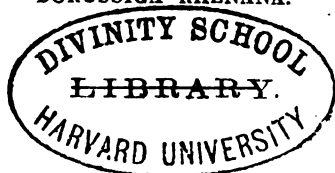
I U R I S G E R M A N I C I

A N T I Q U I.

EX OPTIMIS SUBSIDIIS COLLEGIT EDIDIT ET
LECTIONUM VARIETATEM ADIECIT

F E R D. W A L T E R

IUR. DOCT. ET PROF. PUBL. ORD. IN ACADEMIA
BORUSSICA-RHENANA.

T O M . I . P A R S I .

LEGEM SALICAM, RIPUARIORUM, ALAMANNORUM,
BAIUARIORUM, BURGUNDIONUM, FRISIONUM,
ANGLIORUM ET WERINORUM, SAXONUM,
ET EDICTUM THEODERICI CONTINENS.

B E R O L I N I
I M P E N S I S G . R E I M E R I .
M D C C C X X I V .

LEX BAIUVARIORUM

IN NOMINE DNI NRI IHU XPI
INCIPIIT PROLOGUS LEGIS BAIUVARIORUM.

Moyses gentis Hebre y) primus omnium divinas leges
sacris litteris explicavit. Foroneus rex Grecorum primus
leges iudiciaque constituit; Mercurius trimegistus primus
leges Aegyptiis tradidit; Solon primus leges Atheniensibus
edidit; Ligurgus primus Lacedemoniis iura ex Apollinis
auctoritate confinxit; Numa Pompilius qui Romulum suc-
cessit in regno primus leges Romanis edidit. Deinde cum
populus seditiosus magistratus ferre non possit, decem vi-
ros legibus scribendis congregavit qui leges ex libris Salamo-
nis (Solonis) in latinum sermonem translato XII. Tabulis ex-
posuerunt. Fuerunt autem hii Appius Claudius, Genutius
Veterius, Iulius, Manilius, Sulpitius, Sectius, Curatius, Ro-
melius, Postumius. Hii decem viri legem conscribendarum
electi sunt. Leges autem redigere in libris, primus autem
consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit
obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed
ante interfectus. Paulatim autem antiquae leges vetustatem
atque incuriam exsolverunt, quarum etsi nullus iam usus
est, notitia tamen necessaria videtur. Leges novae a Con-
stantino coeperunt Caesare et reliquis succedentibus, erant-

x) Deest hic prologus in editione Baluzii. Heroldus illum ante
legem Salicam posuit. Lindenbrogius tantum partem illius quae in-
cipit: Theodoricus Rex Francorum etc. post indicem Capitulorum in-
seruit. Eandem partem, sed in fine truncatam, habet Baluzius ante
legem Ripuariorum. y) Al. ms. Dux Hebreorum.

que permixtae et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicem factum constitutionum à Constantini temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit. Deinde unaquaeque gens propriam sibi ex consuetudine elegerunt legem; longa enim consuetudo pro lege habetur. Lex est constitutio scripta, mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex à legendo vocata, quia scripta est. Mos est autem consuetudo longa de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum quod pro lege suscipitur. Lex erant omne quod iam ratione constituerunt quod ad disciplinam conveniet, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quae in commune est usu. Theodoricus rex Francorum cum esset Catalonis elegit viros sapientes qui in regno suo legibus antiquis eruditi erant. Ipso autem dictante iussit conscribere legem Francorum et Alamannorum et Baiuvariorum unicuique genti, quae in eius potestate erant, secundum consuetudinem suam, addiditque, quae addenda erant et improvisa et inconposita in melius reformavit, et quae erant secundum consuetudinem paganorum, mutavit secundum legem Christianorum. Et quicquid Theodericus rex propter vetustissimam paganorum consuetudinem emendare non potuit, post haec Hildibertus rex inchoavit, sed Chlodharius rex perfecit. Haec omnia Dagobertus rex gloriosissimus per viros illustribus Claudio, Chadoindo, Magno et Agilolfo 2) renovavit, et omnia veterum legum in melius transtulit et unicuique genti scriptam tradidit, quae usque hodie perseverant. Factae sunt autem leges ut earum metu humana coerceretur audacia, tutaque sit inter probos a) innocentia, et in ipsis improbis formidine supplicii refrenetur nocendi facultas.

INCIPIUNT CAPITULA LEGIS BAIUVARIORUM.

TIT. I. De ecclesiasticis rebus de libris legis institutionum quae ad clerum pertinent, seu de Ecclesiarum iure.

Cap. 1. *Ut si quis liber Baiuvarius vel quisunque a-*

lodem suam ad Ecclesiam vel quamcunque rem donare voluerit, liberam habeat potestatem.

2. *De his qui contra legem Ecclesiam fraudare voluerint.*

2) Haec nomina in Codicibus admodum diversa leguntur. Al. *Claudium*. *Chadoindum*. *Magnum et Agilolfum*. Al. *Cladio*. *Chado*. *Indo*. *Magno*. *Agilolfo*. Al. *Claudium*. *Chadum*. *Indum*. *Magenum et Agilolfum*. Baluz. *Claudium*. *Chaudum*. *Indomagnum et Agilolfum*. a) Al. mss. *inprobos; reprobos*.

3. De furtis Ecclesiae, quomodo componantur.
 4. De his qui servum Ecclesiae ad fugiendum suaserint.
 5. De his qui servum Ecclesiae sine mortali crimine interemerint.
 6. De his qui res Ecclesiae igne cremaverint.
 7. De his qui rei sunt et refugium fecerint ad Ecclesiam.
 8. De compositione ministrorum Ecclesiae, quomodo componantur.
 9. De monachis.
 10. De Presbyteris vel Diacombus, quomodo componantur.
 11. De solis Episcopis, et illorum interfectione.
 12. De sanctimonialibus vel Deo dicatis.
 13. De Presbyteris et Diacombus, ut minime habitent cum mulieribus.
 14. De colonis vel servis Ecclesiae, qualiter serviant.
- TIT. II. De Ducibus et eorum causis quae ad eos pertinent.**
1. Si quis de morte Ducis consiliatus fuerit.
 2. Si quis Ducem suum occiderit.
 3. Si quis seditionem exciterit contra Ducem suum.
 4. Si quis in exercitu scandalum excitaverit.
 5. Si quis infra provinciam, ubi Dux exercitum ordinauerit, sine Ducis iussione aliquid praedaverit.
 6. Si quis in exercitu aliquid furaverit.
 7. Si quis in utilitate Ducis vel domini sui martuus fuerit.
 8. Si quis Regis vel Ducis sui iussione hominem interfecerit.
 9. De Duce, si protervus vel elatus vel superbus atque rebellis fuerit, et decretum Regis contempserit.
 10. De filiis Ducum, si protervi fuerint.
 11. De eo qui scandalum in curte Ducis commiserit.
 12. Ut nullus in campiones sine iussu manus iniciat.
 13. De his qui in curte Ducis aliquid furaverint.
 14. De his qui iussionem Ducis contempserint.
 15. Ut placita fiant per Karendas.
 16. Ut iudex partem suam accipiat.
 17. Qualis iudex fieri debeat.
 18. Si iudex propter munera iniuste iudicaverit.
 19. Si per ignorantiam male iudicaverit.
 20. De Ducum genealogia, ut duplum honorem accipiant, et eorum compositione.

TIT. III. De liberis, quomodo componantur.

- Cap. 1. Si quis liberum percusserit per iram.**
2. De in ripa proiectis.
 3. De ab equo proiectis.
 4. De scalis proiectis.
 5. De in ignem proiectis.
 6. De sagitta intoxicata.
 7. De potionem mortifera.
 8. De hostiliter cinctis.
 9. De invitis pro pignore obtentis.
 10. De porcis dispersis.

11. *De simulatis, quod wancstodal dicunt.*

12. *De plaga claudicationis.*

13. *De interfectione liberi hominis.*

14. *De peregrinis transeuntibus viam.*

15. *Si servus liberum furaverit.*

TIT. IV. De liberis qui per manum dimissi sunt liberi, quomodo componantur.

TIT. V. De servis, quomodo componantur.

TIT. VI. De nuptiis et operationibus illicitis prohibendis.

Cap. 1. *De nuptiis incestis prohibendis.*

2. *De diebus dominicis.*

3. *Ut liberum sine mortali crimine non liceat inseruire.*

TIT. VII. De uxoribus et causis quae saepe contingunt.

Cap. 1. *Si cum uxore alterius quis concubuerit.*

2. *De servis qui hoc commiserint.*

3. *Si propter libidinem manum iniecerit.*

4. *Si indumenta supra genucula elevaverit.*

5. *De discriminibus reiectis.*

6. *De raptu virginum.*

7. *Si quis viduam rapuerit.*

8. *De fornicatione cum libera.*

9. *Si servus cum libera fornicaverit.*

10. *Si cum libera manumissa fornicaverit.*

11. *Si cum virgine quae per manum libera missa est.*

12. *Si cum ancilla alterius.*

13. *Si cum ancilla virgine.*

14. *Si uxorem propriam propter invidiam dimiserit.*

15. *Si sponsatam non acceperit.*

16. *Si alterius sponsam rapuerit.*

17. *Si promissione feminam fraudaverit.*

18. *De avorso per potionem facto.*

19. *Varia de avorso.*

20. *De diuturna compositione dolore parentum.*

21. *De debilitate avorsi.*

TIT. VIII. De furto.

Cap. 1. *Si liber furtum fecerit.*

2. *Si in publico furaverit.*

3. *Si maiorem pecuniam furaverit.*

4. *Si liberum hominem furaverit.*

5. *Si fur nocturno tempore captus in furto.*

6. *Si alienum servum furtum suaserit.*

7. *Si nesciens a fure aliquid comparaverit.*

8. *De furto in auro vel aliis speciebus.*

9. *Si quis occulte alienum animal interfecerit.*

10. *Si casu occiderit alienum animal.*

11. *De tintinnabulo.*

12. *De horto.*

13. *De furtiva re comparata.*

14. *De custodia furtivae rei.*

15. *De compositione a latrone accepta.*

16. *Ut sacramenta non cito fiant.*

17. *De falsa suggestione.*

18. *De accusatione servi alterius.*

TIT. IX. *De incendio domorum et earum compositione.*

Cap. 1. *De immissione ignis per noctem.*

2. *De scuria liberi.*

3. *De culminum eiectione minorum aedificiorum.*

4. *De igne immisso et extincto.*

5. *De dissipatione domus.*

6. *De culmine.*

7. *De trabibus.*

8. *De spangis, quae parietes continent.*

9. *De caeteris aedificii sumptibus.*

10. *De curtis dissipatione.*

11. *De sepe rupta.*

12. *De signis ob defensionem positis.*

13. *De via publica.*

14. *De via convicinali.*

15. *De semita.*

16. *De fonte.*

TIT. X. *De violentia.*

Cap. 1. *De curte.*

2. *De domo.*

TIT. XI. *De terminis ruptis.*

Cap. 1. *De limitibus.*

2. *De limitibus casu motis.*

3. *De contentione terminorum.*

4. *De novo termino prohibendo.*

5. *De signis non evidentibus.*

6. *De iacentibus columnis.*

7. *De materiis non elevatis.*

TIT. XII. *De pignoribus.*

Cap. 1. *Ut nemini liceat pignora.*

2. *De eo qui non vult iustitiam facere.*

3. *Si contra legem pignora verit.*

4. *Si porcos in pignus tulerit.*

5. *Si oves tulerit in pignus.*

6. *Si messem vel prata araverit.*

7. *Si messem maturam furaverit.*

8. *Si alterius initiaverit messem.*

9. *Si servum ad fugiendum suaserit.*

TIT. XIII. *De vitiatis animalibus et eorum compositione.*

Cap. 1. *De animalibus vitiatis.*

2. *Qui ea in sepe compulerit.*

3. *Si dominus hoc fecerit.*

4. *Statim si mortua non fuerint.*

5. *Si confessus est, recipiat eum.*

6. *De restituendis animalibus.*

7. *Si laesum recipere noluerit.*

8. *Si oculum alterius animalis excusserit.*

9. *Si bovis cornu.*

10. *Si caudam amputaverit.*

11. *De iniuste usis animalibus.*

12. *Ut minime praesumat animal alienum occidere.*

TIT. XIV. *De commendatis et commodatis.*

Cap. 1. *De custodia.*

2. *Si aurum furaverit.*

3. *De incendio furatis.*

4. *De commendatis furatis.*

5. *De re in contentione posita.*

6. *De Viduis.*

7. *De secundis nuptiis.*
8. *De divisione inter fratres.*
9. *De eo qui sine liberis moritur.*

TIT. XV. De venditionibus.

- Cap. 1. *Si quis res alienas vendiderit.*
2. *Si quis possessionem vendiderit.*
 3. *Si a servo alieno comparaverit.*
 4. *De conditione venditae rei.*
 5. *Si ingenuum hominem vendiderit.*
 6. *Si servum proprium vendiderit.*
 7. *Si servus de suo fuerit redemptus.*
 8. *De commutatione.*
 9. *De venditionis forma.*
 10. *De arris.*
 11. *De firmitate.*
 12. *Ut per chartam venditio firmetur aut testes.*
 13. *De pactis vel placitis.*

TIT. XVI. De testibus et eorum causis.

- Cap. 1. *De testibus, si suum voluerit vindicare.*

2. *Si testem habuerit per aurem tractum.*
3. *Si testis victus fuerit.*
4. *De discordia iudicum.*
5. *Si plures fuerint testes.*

TIT. XVII. De campionibus et causis quae ad eos pertinent.

- Cap. 1. *Si unus ab altero fuerit interfectus.*
2. *De his qui propriam alodem vendiderunt.*

TIT. XVIII. De mortuis et eorum causis.

- Cap. 1. *Si mortuum ex monumento eiecerit.*
2. *Si in flumine proiecerit.*
 3. *De vestitu mortuorum.*
 4. *Si vulneraverit mortuum.*
 5. *Si cadaver laeserit.*
 6. *Si humaverit mortuum.*
 7. *De navibus.*

TIT. XIX. De Canibus. Capitula X.

TIT. XX. De accipitribus vel avibus. Cap. VI.

TIT. XXI. De pomariis et nemoribus atque apibus. Capitula XI.

INCIPIIT PACTUM BAWARORUM.

HOC DECRETUM APUD REGEM ET PRINCIPIBUS EIUS ET
 APUD CUNCTO POPULO XRIANO QUI INFRA REGNUM
 MERUUNGORUM CONSISTUNT. *b)*

TIT. I. De ecclesiasticis rebus, de libris legis institutionum, quae ad clerum pertinent, seu de Ecclesiarum iure.

CAP. I. *Ut si quis liber Baiuvarius vel quicumque alodem suam ad Ecclesiam vel quamcunque rem donare voluerit, liberam habeat potestatem.*

Ut si quis liber persona voluerit et dederit res suas ad Ecclesiam pro redemptione animae suae, licentiam habeat de portione sua, postquam cum filiis suis partivit. Nullus eum prohibeat, non Rex, non Dux, nec ulla persona habeat potestatem prohibendi ei. Et quicquid donaverit, villas, terram, mancipia, vel aliquam pecuniam, omnia quaecunque donaverit pro redemptione animae suae, hoc per epistolam confirmet propria manu sua ipse, et testes adhibeat sex *c)* vel amplius si voluerit, et imponant *d)* manus suas in epistola, et nomina eorum notent ibi quos ipse rogaverit. Et tunc ipsam epistolam ponat super altare, et sic tradat ipsam pecuniam coram sacerdote qui ibidem servit et posthaec nullam habeat potestatem (exinde quicquam auferre *e)*, nec ipse nec posterius eius, nisi defensor Ecclesiae ipsius per beneficium praestare voluerit ei, sed apud Episcopum defendantur res ecclesiae, quicquid a christianis ad Ecclesiam Dei datum fuerit.

b) Iste prologus in multis Codicibus cum capite primo uno contextu cohaeret, quod notatu dignum puto. *c)* Herold. III. *d)* Al. mss. et si voluerint, imponant etc. *e)* Desunt in al. mss.

CAP. II. *De his qui contra legem Ecclesiam fraudare voluerint.*

Si quis aliqua persona contra res Ecclesiae iniuste agere voluerit, vel de rebus Ecclesiae abstrahere voluerit, sive ille qui dedit vel heredes eius, aut qualiscunque homo praesumpserit, inprimis incurrat Dei iudicium et offensio- nem sanctae ecclesiae, et iudici terreno persolvat auri un- cias tres *f*) et illas res Ecclesiae reddat, et alias similes addat Rege cogente vel Principe qui in illa regione iudex est.

CAP. III. *De furtis Ecclesiae, quomodo componantur.*

I. Si quis res Ecclesiae furaverit, et exinde probatus fuerit, de qualicunque re, niungeldos solvat, id est, novem capita restituat. Et si negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae iuret in altari de qua Ecclesia furavit. De una saiga *g*) solus iuret. De duabus saigis, vel tribus, et usque ad tremissem, cum uno sacramentale iuret. Deinde usque ad quatuor tremisses cum tribus sacramentalibus iuret.

II. Et si amplio-rem pecuniam furaverit, aut cabal- lum, aut bovem, aut vaccam, vel quicquid plus valet quam quatuor tremisses, et negare voluerit, tunc cum sex *h*) sacramentalibus iuret, et ipse sit septimus, in altare coram populo et Presbytero.

III. Si autem de ministerio Ecclesiae aliquid furave- rit, id est, calicem aut patenam vel pallam, aut qua- lem- cunque rem de infra Ecclesia furaverit, et probatus fuerit, trimniungeldo *i*) solvat, hoc est, ter novem resti- tuat. Et si negare voluerit, secundum qualitatem pecu- niae iuret cum XII. sacramentalibus in ipso altare.

CAP. IV. *De his qui servum ecclesiae ad fugiendum suaserint.*

I. Si quis servum ecclesiae vel ancillam ad fugiendum suaserit, et eos foras terminum duxerit, et exinde probatus fuerit, revocet eum celeriter, et cum quindecim soli- dis *k*) componat auro adpretiatos, pro qua re praesumpse- rit hoc facere. Et dum illum revocat, alium mittat *l*) in loco pro pignore donec illum reddat, quem in fuga duxit. Et si non potuerit illum invenire, tunc alium donet *m*) similem illi, et quindecim solidos *n*) componat.

II. Ita de ancilla, secundum quod valet, similiter faciat *o*).

f) Al. ms. uncias III. *g*) Al. mss. saica. *h*) Herold. cum III. *i*) Al. mss. triuniungeldo; trimniungeldum; thrimniungeldum; trin- niungelde. Til. thrummungeldum. Lindenbr. triuniungeldo. Herold. litrim niungeldum. *k*) Herold. XII. solid. *l*) Al. ms. restituat. *m*) Al. ms. ponet. *n*) Herold. XII. solid. *o*) Al. ms. Ancillam ecclesiae in duplum componat.

CAP. V. *De his qui servum Ecclesiae sine mortali crimine interemerint.*

Si quis servum Ecclesiae sine mortali culpa occiderit per praesumptionem, duos similes restituat pro illo quem occidit. Et si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus iuret in altare in illa Ecclesia cuius servum occidit.

CAP. VI. *De his qui res Ecclesiae igne cremaverint.*

I. Si quis res Ecclesiae igne cremaverit per invidiam more furtivo in nocte, et inventus fuerit, si servus est, tollatur *p*) manus eius et oculi eius, (ut amplius non valeat *q*) facere malum. Dominus vero eius omnia similia restituat, quicquid in illo incendio arserit.

II. Et si liber homo hoc praesumpserit facere, et res Ecclesiae igne cremaverit, et probatus fuerit, componat hoc secundum legem, id est, in primis donet sexaginta solidos *r*) auro adpretiatus propter praesumptionem, quia talia ausus fuerat facere. Postea omne culmen quod in illo incendio cecidit cum viginti quatuor solidis componat, et quicquid ibi arserit omnia similia restituat. Et quanti homines ibi intus fuerint, et inlaesi de incendio evaserint, unicuique cum sua hrevuavanti *s*) componat. Et si ibi aliquis laesus fuerit vel mortuus, ac si ipse cum propria manu fecerit, sic secundum personam uniuscuiusque componat. Et si hoc negare voluerit, cum viginti quatuor sacramentalibus nominatis iuret in altare evangelio superposito coram defensore Ecclesiae.

III. Et quisquis de rebus ecclesiae furtivis probatus fuerit, ad partem fisci pro fredo praebeat fideiussorem, et donet wadium de quadraginta solidis, et tantum solvat quantum iudex iusserit; et quantum durius soluerit, tantum firmior erit pax Ecclesiae.

CAP. VII. *De his qui rei sunt, et confugium fecerint ad Ecclesiam.*

I. Si culpabilis aliquis confugium ad Ecclesiam fecerit, nullus eum vi abstrahere ausus sit, postquam ianuam Ecclesiae intraverit, donec interpellat Presbyterum Ecclesiae vel Episcopum.

p) Lind. et Herold. *tollantur.* *q*) Al. ms. *et amplius non videat.* *r*) Al. mss. *XL. sol.* Herold. *XL. vel LX. solid.* *s*) Al. mss. *reuvauanti, hrevuavunt, hrefuunt.* Herold. *hrevu unta.*

-si blipos) presbyter (responsum darent) manus non u) fae-
rit, et si talis culpa est ut dignus sit disciplina, cum con-
silio sacerdotis hoc faciat, quia ad Ecclesiam confugium
facit, et inquit idcirco non debet nulli in aspectu VI

-orq III. Nulla sit culpa tam gravis, ut vita non conceda-
tur propter timorem Dei et reverentiam sanctorum; quia
Dominus dixit: Qui dimiserit, dimittetur ei. Qui non di-
miserit, nec ei dimittetur.

-solof IV. Si quis autem homo contumax et superbus, timo-
rem Dei vel reverentiam Ecclesiarum sanctarum non ha-
buerit, et fugientem servum suum, vel quem persecutus
fuerit, de Ecclesia per vim abstraxerit, et Deo honorem non
dederit, componat ad ipsam ecclesiam quadraginta solidos
iudice cogente, et profredo ad fiscum quadraginta soli-
dos, ut sit honor Deo et reverentia sanctorum, et Ec-
clesia Dei semper invicta sit.

11CAP. VIII. De compositione ministrorum Ecclesiae quomodo
componantur.

I. Si quis ministros Ecclesiae, id est, Subdiaconum,
Lectorem, Exorcistam, Acolytum, Ostiarium, de istis
aliquem iniuriaverit, aut percusserit, vel plagaverit, vel
occiderit, componat hoc dupliciter sicut solent componi
parentes eius.

II. Illi qui sunt ministri altaris Dei, duplicem com-
positionem accipiant.

III. Alii autem Clerici componantur sicut parentes
eorum.

CAP. IX. De monachis.

Monachi autem qui secundum regulam in monasterio
vivunt, et illi dupliciter componantur secundum genea-
logiam suam, ut reverentia sit Dei, et pax eis qui illi
deserviunt.

11CAP. X. De Presbyteris vel Diaconibus, quomodo
componantur.

I. Si quis Presbytero vel Diacono, quem Episcopus
in parochia ordinavit, vel qualem plebs sibi recepit ad
sacerdotem, quem ecclesiastica sedes probatum habet, in-
iuriam fecerit, vel plagaverit, tripliciter eum componat.

II. Si autem Presbyterum occiderit, (solvat trecen-
tos solidos auro adpretiatus w). Si aurum non habet,

Al. mss. et Lind. repraesentare. u) Deest in Herold, et
in all. Eosd. v) Al. ms. componere. w) Herold. solid. CCC. auro
adpretietur.

donet aliam pecuniam, mancipia, terram, vel quicquid habeat, usque dum impleat.

III. Diaconum vero cum ducentis solidis solvat.

IV. Utrosque ad illam Ecclesiam, ubi ministri fuerint, Episcopo requirente, et iudice *x*) cogente, qui in illa provincia sit ordinatus.

V. Et profredo in publico solvat solidos sexaginta *y*), ut exinde sit reverentia sacerdotum, et honor ecclesiasticus non contemnatur, neque praesumptio crescat in plebe.

CAP. XI. *De Episcopis, et illorum interfectione.*

I. Si quis Episcopum, quem constituit Rex, vel populus elegit sibi Pontificem, occiderit, solvat eum Regi vel plebi aut parentibus secundum hoc edictum. Fiat tunica plumbea secundum statum eius, et quod ipsa pensaverit, auri *z*) tantum donet, qui eum occidit. Et si aurum *a*) non habet, donet aliam pecuniam, mancipia, terram, villas, vel quicquid habet, usque dum impleat debitum. Et si non habet tantam pecuniam, se ipsum et uxorem et filios tradat ad Ecclesiam illam in servitium, usque dum se redimere possit. Hoc per imperium Regis vel iudicis fiat. Et illa pecunia in usu ipsius Ecclesiae, ubi Pontifex fuit, ibi sit firmata usque in perpetuum.

II. Et si Episcopus contra aliquem culpabilis apparet, non praesumat eum occidere, quia Summus Pontifex est; sed mallet eum ante Regem vel Ducem, aut ante plebem suam.

III. Et si convictus de crimine, negare *b*) non possit, tunc secundum canones ei iudicetur. Si talis est culpa ut deponatur *c*), deponatur aut exilietur. De homicidio, de fornicatione, de consensu hostili, si infra provinciam inimicos invitaverit, et eos perdere *d*) voluerit, quos salvare debuerat, pro istis culpis damnetur.

CAP. XII. *De sanctimonialibus vel Deo dicatis.*

Si quis sanctimoniale, hoc est, Deo dicatum, de monasterio traxerit, et eam sibi in coniugio duxerit contra legem ecclesiasticam, requirat eam *e*) Episcopus civitatis illius cum consilio Ducis *f*); velit nolit, tamen reddat eam ad illud monasterium, unde eam tulit, et componat ad illud monasterium dupliciter sicut solet componere, qui alienam rapit sponsam *g*). Scimus illum crimine esse obnoxium,

x) Al. mss. *duce*. *y*) Al. mss. et Herold. *solid. XL.* *z*) Al. mss. et Herold. *pensaverit auro, tantum etc.* *a*) Herold. *et si autem.* *b*) Al. mss. et Lind. *crimen negare.* *c*) Al. mss. *ut dignus sit deponi.* *d*) Herold. *prodere.* *e*) Al. mss. et Herold. *eum.* *f*) Al. mss. *regis vel ducis.* *g*) Al. mss. *uxorem.*

qui alienam sponsam rapit: quanto magis ille obnoxius est crimine qui Christi usurpavit sponsam h). Et si noluerit emendare et reddere, expellatur de provincia, dicente Apostolo: Auferte malum a vobismet ipsis. Et iterum: Tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini.

CAP. XIII. De Presbyteris et Diaconibus, ut minime habitent cum mulieribus. i)

I. De Presbyteris vel Diaconis et de ecclesiasticis ministris, ut nullo Presbytero vel Diacono liceat habere secum in domo extraneam feminam, ne per illam occasionem decipiat, et pollutus offerat sacrificium Deo, nec plebs per eius offensionem corruat, et plagam sustineat.

II. Propterea qui gradu sacerdotali fulciuntur, extranearum mulierum interdicta consortia cognoscant; hac eis tantum facultate concessa, ut matres, filias, atque sorores germanas inter domorum suarum septa contineant; in his enim nihil suspecti criminis existimare foedus naturale permittit; illas etiam non relinquere castitatis hortatur affectio k).

III. De ceteris causis Presbyteri, Diaconi vel Clerici ab Episcopis secundum illorum canones iudicentur.

CAP. XIV. De colonis l) vel servis Ecclesiae, qualiter serviant.

I. De colonis vel servis Ecclesiae, qualiter serviant, vel qualia tributa reddant, hoc est, agrarium m), secundum aestimationem iudicis, provideat hoc iudex, secundum quod habet, donet. De triginta modiis tres donet, et pascuarium desolvat secundum usum provinciae.

II. Andecingas n) legitimas, hoc est, perticam o) decem pedes habentem, quatuor perticas in transverso, quadraginta in longo, arare, seminare, claudere, colligere et trahere, et recondere. [Pratum arpentum p) uno claudere, secare q), colligere, et trahere r)]. A tremisse s) unusquisque accola ad duo modia (sationis excolligere, seminare,

h) Al. mss. *sponsam rapere*. Herold. *qui uxorem usurpavit sponsam*. i) In uno Codice hoc caput omnino deest. k) Haec periodus in Codd. et Editt. valde turbata exhibetur: habetur tamen in uno Codice qualem eam dedimus. Item auctoritate quorundam Codicum sic restitui potest: *In his enim nulla suspectio criminis est, nec existimare foedus naturae permittit etc.* Herold. *In his enim nihil suspecti criminis aestimare, foedus naturale permittat, illas, et iam non relinqui, castitatis horat affectus*. l) Un. Cod. *De parschalchis*. m) Al. *angaria*. n) Al. mss. *Andecenas; Andecengas*. o) Herold. *pertigam*; et iterum *pertigas*. p) Herold. *carpento*. q) Herold. *segare*. r) Desunt in al. Cod. s) Certe legend. *trimense*, id est, genus frumenti.

colligere, et recondere debeat *t*). Et vineas plantare *u*), claudere *v*), fodere, propaginare, praecidere, vindemiare.

III. Reddant decimum fascem de lino *w*), de apibus, decimum vas *x*), pullos quatuor, ova quindecim reddant *y*).

IV. Parafredos donent, aut ipsi vadant ubi eis iunctum fuerit. Angarias cum carra *z*) faciant usque quinquaginta feugas. Amplius non minentur.

V. Ad casas dominicas stabulare *a*), foenile, granicam, vel luminum recuperandum *b*), pedituras, *c*) rationabiles accipiant; et quando necesse fuerit, omnino componant. Calcefunum ubi prope fuerit, ligna aut petras, *d*) quinquaginta homines faciant; ubi longe fuerit centum homines debeant exire *e*); et ad civitatem, vel ad villam, ubi necesse fuerit, ipsam calcem trahant.

VI. Servus autem Ecclesiae secundum possessionem suam reddat tributa. Opera vero tres dies in hebdomada, in dominico operetur, tres vero sibi faciat. Si vero dominus eius dederit ei boves aut alias res quas habet, tantum serviat quantum ei per possibilitatem impositum fuerit, tamen iniuste neminem *f*) opprimas *g*).

TIT. II. De Ducibus et eorum causis, quae ad eos pertinent.

CAP. I. Si quis de morte Ducis consiliatus fuerit.

I. Si quis contra Ducem suum, quem Rex ordinavit in provincia illa, aut populus sibi elegerit Ducem, de morte eius consiliatus fuerit, et exinde probatus negare non potest, in Ducis sit potestate homo ille, et vita illius, et res eius infiscentur in publico.

II. Et hoc non sit per occasionem factum, sed probata res expediat veritatem *h*), nec sub uno teste, sed sub tribus testibus personis coequalibus sit probatum. Si

t) Al. mss. sationis excollegere et recondere debent et seminare collegere. *u*) Al. mss. et edit. plantando claudere. *v*) Deest in al. Codd. *w*) Al. ms. fasce de ligno. *x*) Al. ms. decem vasa. *y*) Herold. ova XII. *z*) Al. edit cum carro. *a*) Al. mss. stabulire; stabilire. Herold. stabulum. *b*) Al. mss. recuperanda. *c*) Herold. petoritas; in marg. tamen: pedituras. *d*) Al. mss. fuerit ligna aut petra. *e*) Al. mss. experiri; expetiri; expetere. Herold. expediri. *f*) Al. minime. *g*) In quibusdam Codd. hoc loco insertur caput: De diebus dominicis, quod habetur infra sub titulo sexto. *h*) Al. mss. Et hoc vitetur ne sit per occasionem factum, sed per probatas res expectet veritatem. Al. mss. pateat veritatem. Herold. experietur veritatem.

autem unus fuerit testis, et ille alter negaverit, tunc Dei accipiant iudicium. Exeant in campum, et cui Deus dederit victoriam, illi credatur. Et hoc in praesentia populi *i)* fiat, ut per invidiam nullus pereat.

III. (Ut nullus liber Baiuvarius alodem aut vitam sine capitali crimine perdat, id est *k)* si aut *l)* in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit, et exinde probatus inventus fuerit, tunc in Ducis sit potestate vita ipsius et omnes res eius et patrimonium.

IV. Cetera vero quaecunque commiserit peccata, quousque habet substantiam, componat secundum legem.

V. Si vero non habet, ipse se in servitio deprimat, et per singulos menses vel annos quantum lucrare quiverit, persolvat cui deliquit, donec debitum universum restituat.

CAP. II. *Si quis Ducem suum occiderit.*

Si quis Ducem suum occiderit, anima illius pro anima eius sit, mortem quam intulit recipiat, et res eius infiscentur in publico in sempiternum.

CAP. III. *Si quis seditionem excitaverit contra Ducem suum.*

I. Si quis seditionem excitaverit contra Ducem suum, quod Baiuvarii *carmulum m)* dicunt, per quem in primis fuerit levatum, componat Duci sexcentos solidos.

II. Alii homines, qui eum secuti sunt illi similes, et consilium cum ipso habuerunt, unusquisque cum ducentis solidis *n)* componat.

III. Minor populus qui eum secuti sunt, et liberi sunt, cum quadraginta solidis componant, ut tale scandalum non nascatur in provincia.

CAP. IV. *Si quis in exercitu scandalum excitaverit.*

I. Si quis in exercitu, quem Rex ordinavit vel Dux (de provincia illa *o)*, scandalum excitaverit infra propria hoste, et ibi homines mortui fuerint, componat in publico sexcentos solidos.

II. Et quisquis ibi aut percussiones, aut plagas, aut homicidium fecerit, componat sicut in lege habetur, unicuique secundum suam genealogiam.

III. Et ille homo, qui haec commisit, benignum impudet *p)* Regem vel Ducem suum, si ei vitam concesserint.

i) Lind. et Herold. *in praesenti populo.* *k)* Desunt ista in Herold. *l)* Herold. *Si quis.* *m)* Al. mss. *carmulam, armulam* *n)* Al. ms. *cum. CCC. sol.* *o)* Al. mss. *de quacunque provincia illa vel illa.* *p)* Herold. *reputet.*

IV. De minoribus autem hominibus, si in hoste scandalum commiserint, in Ducis sit potestate, qualem poenam sustineant.

V. Et ille usus eradicandus est, ut non fiat. Solet enim propter pabula equorum vel propter ligna fieri scandalum, quando aliqui defendere volunt casas vel scurias ubi foenum vel granum inveniunt. Hoc vetandum est ne fiat. Ut si quis invenerit pabula vel ligna, tollat quantum vult, et neminem vetet tollendi, ut per hoc scandalum non nascatur.

VI. Si quis hoc ausus fuerit facere, aut contradicere aliquid quod lex vetat, ille tunc, si inventus fuerit, coram Duce disciplinae hostili subiaceat, vel ante Comitum suum quinquaginta gamactas *q*), id est, quinquaginta percussiones accipiat.

CAP. V. *Si quis infra provinciam, ubi Dux exercitum ordinaverit, sine Ducis iussione aliquid praedaverit.*

I. Si quis in exercitu infra provinciam sine iussione Ducis sui per fortiam hostilem aliquid depraedare voluerit, aut foenum tollere aut granum, vel casas incendere, hoc omnino detestamur ne fiat. Et exinde curam habeat Comes in suo comitatu. Ponat enim ordinationem suam super Centuriones et Decanos, et unusquisque provideat suos quos regit, ut contra legem non faciant.

II. Et si aliquis praesumptuosus hoc fecerit, a Comite illo sit requirendum cuius homo fecit.

III. Et si ille Comes neglexerit inquirere quis hoc fecit, ille omnia de suis rebus restituat; tamen tempus requirendi habeat.

IV. Et si talis homo potens hoc fecerit, quem ille Comes distringere non potest, tunc dicat Duci suo, et Dux illum distringat secundum legem.

V. Si liber est, quadraginta solidis sit culpabilis, et omnia similia restituat.

VI. Si servus hoc fecerit, capitali subiaceat sententiae *r*). Dominus vero eius omnia similia restituat, quia servo suo non contestavit ut talia non faceret. Quia si vosmetipsos comeditis, cito deficientis.

VII. Comes tamen non neglegat custodire exercitum suum, ut non faciant contra legem in provincia sua.

CAP. VI. *Si quis in exercitu aliquid furaverit.*

I. Si quis in exercitu aliquid furaverit, pastoriā, ca-

q) Al. mss. *gamactas accipiat*. Herold. *XL. gamactos accipat*.
r) Al. mss. *crimini*.

pistrum *ſ*); frenum, feltrum *t*), vel quaecunque involaverit, et probatus fuerit, si servus est, perdat manus suas *u*); dominus vero eius ipsam rem, si habet, aut similem reddat.

II. Si autem liber homo hoc fecerit, cum quadraginta solidis redimat manus suas, et quod tulit reddat.

CAP. VII. *Si quis in utilitate Ducis vel domini sui mortuus fuerit.*

I. Si quis homo in utilitatem domini sui in exercitu, vel ubicunque dominus eius eum miserit, perrexerit, et ibi mortuus fuerit, et quaerit opinionem facere domino suo vel populo suo, heredes eius nunquam sint deiectioni de hereditate eius, quamvis qualescunque sint; sed Dux eos defendat usque dum ipsi possint.

II. Tunc enim unusquisque non tardat voluntatem domini sui facere quando sperat se exinde munus accipere, si inde vivens evaserit. Et si propter hoc mortuus fuerit, credat quod filii eius aut filiae possideant hereditatem eius nullo inquietante, tunc fidus et promptus implet *v*) iussionem.

CAP. VIII. *Si quis Regis vel Ducis sui iussione hominem interfecerit.*

I. Si quis hominem per iussionem Regis vel Ducis sui, qui illam provinciam *w*) in potestate habet, occiderit, non requiratur ei, nec faidosus sit, quia iussio domini sui fuit, et non potuit contradicere iussionem; sed Dux defendat eum et filios eius pro eo.

II. Et si Dux ille mortuus fuerit, alius Dux qui in loco eius succedit *x*), defendat eum.

CAP. IX. *De Duce si protervus et elatus, vel superbus atque rebellis fuerit, et decretum Regis contempserit.*

Si quis autem Dux de provincia illa, quem Rex ordinaverit, tam audax aut contumax, aut levitate stimulatus, seu protervus et elatus, vel superbus atque rebellis fuerit, qui decretum regis contempserit, donatu dignitatis ipsius Ducati careat, etiam et insuper spem *y*) supernae contemperationis sciat se esse condemnatum, et vim salutis amittat *z*).

CAP. X. *De filiis Ducum si protervi fuerint.*

I. Si quis filius Ducis tam superbus vel stultus fuerit, ut patrem suum dehonore voluerit per consilium malignorum, vel per fortiam, et regnum eius auferre ab eo, dum

s) Herold. et Lind. *pastorium capistrum.* *t*) Al. mss. *viltrum.* Herold. *frenum feltri.* *u*) Al. mss. et Lind. *manum suam.* *v*) Herold. *est ut impleat.* *w*) Al. mss. *regionem.* *x*) Al. mss. et edit. *accedit.* *y*) Herold. *spe.* *z*) Hoc caput. in plurimis Codd. deest.

adhuc pater eius potest iudicio contendere, in exercitu ambulare, populum iudicare, equum viriliter ascendere, arma sua vivaciter baiulare *a)*, non est surdus nec coecus, in omnibus iussionem Regis potest implere, sciat se ille filius contra legem fecisse, et de hereditate patris sui se esse deiectum, et nihil amplius ad eum pertinere de facultatibus patris sui, et hoc in potestate (Regis vel *b)*) patris sui erit ut exiliet eum, si vult.

II. Nihil aliud habeat in potestatem, nisi quod per misericordiam (Rex vel *c)*) pater eius dare ei voluerint.

III. Et si supervixerit patrem suum, et alios fratres habuerit, non dent ei portionem, quia contra legem peccavit in patrem suum.

IV. Et si ille solus de heredibus eius supervixerit patrem suum, in Regis erit potestate; cui vult donet, aut illi, aut alteri.

CAP. XI. *De eo qui scandalum in curte Ducis commiserit.*

I. Si quis in curte Ducis scandalum commiserit, ut ibi pugna fiat per superbiam suam, vel per ebrietatem, quicquid ibi factum fuerit, omnia secundum legem componat, et propter stultitiam suam in publico componat quadraginta solidos.

II. Si servus est alicuius qui haec commisit, manus perdat.

III. Nullus unquam praesumat in curte Ducis scandalum committere.

CAP. XII. *Ut nullus in campiones sine iussu manus iniiciat.*

I. Si quis in curte Ducis, vel ubicunque pugnaverint campiones, manus ad levandum miserit antequam ille iusserit cui commendatum est praevidere, si liber est, quadraginta solidos componat in publico. Si servus, manum suam ibi dextram perdat, aut dominus eius redimat eam cum viginti solidis.

II. Vetanda est talis causa unde scandalum solet nasci.

CAP. XIII. *De his qui in curte Ducis aliquid furaverint.*

I. Si quis infra curtem Ducis aliquid involaverit, quia domus Ducis domus publica est, trimniungeldum *d)* componat, hoc est, ter novem donet liber homo. Servus vero niungeldo solvat, aut manus perdat.

II. Et si aliquid invenerit in curte Ducis quasi per

a) Lind. *velociter batalare.* *b)* Desunt in plurimis Codd. *c)* Desunt in plurimis Codd. *d)* Lind. *trimniungeldum.* Herold. *trimnum geldum.* Al. mss. *triuniungelt.*

neglectum iacere, et id tulerit, et super noctem celaverit, furtum reputetur, in publico quindecim e) solidos componat.

CAP. XIV. *De his qui iussionem Ducis contempserint.*

Si quis iussionem Ducis sui contempserit, vel signum quale usus fuerit Dux transmittere, aut annulum, aut sigillum, si neglexerit venire aut facere quod iussus est, quindecim f) solidos pro neglecto donet in publico, et sic impleat iussionem.

CAP. XV. *Ut placita fiant per Kalendas.*

I. Ut placita fiant per Kalendas aut post quindecim dies g), si necesse est, ad caussas inquirendas, ut sit pax in provincia, et omnes liberi convenient constitutis diebus ubi iudex ordinaverit, et nemo sit ausus contemnere venire ad placitum. Qui infra illum comitatum manent, sive Regis vassi, sive Ducis, omnes ad placitum veniant. Et qui neglexerit venire, damnetur quindecim h) solidis.

II. Comes vero secum habeat iudicem, qui ibi constitutus est iudicare, et librum legis ut semper rectum iudicium iudicet de omni causa quae componenda sunt.

III. Qui contra legem facit, componat sicut lex habet, et donet vadium Comiti illo de fredo sicut lex est.

CAP. XVI. *Ut iudex partem suam accipiat.*

Iudex vero partem suam accipiat de causa quam iudicavit. De tribus solidis tremissem accipiat, de sex solidis duos tremisses accipiat, de novem solidis unum solidum accipiat i). De omni compositione semper nonam partem accipiat, dum rectum iudicat.

CAP. XVII. *Qualis iudex fieri debeat.*

Iudex autem talis ordinetur qui veritatem secundum hoc edictum iudicet. Non sit personarum acceptor, neque cupidus pecuniae. Perit lex cupiditatis amore. Praemia et dona legibus vires tulerunt. Impunita manet male vivendi licentia. Propterea talis constituatur iudex qui plus diligat iustitiam quam pecuniam.

CAP. XVIII. *Si iudex propter munera iniuste iudicaverit.*

Iudex si accepta pecunia male iudicaverit, ille qui iniuste aliquid ab eo per sententiam iudicantis abstulerit, ab-

e) Herold. XII. sol. f) Herold. XII. sol. g) Herold. XII. dies. h) Herold. XII. sol. i) Herold. sic habet: De VII. solid. tremissem accipiat de III. solid. ut tremisses accipiat; de IX. solid. I. solidum accipiat.

lata restituat. Nam iudex qui perperam *k*) iudicaverit, in duplum ei cui damnum intulerit cogatur exsolvere, quia ferre sententiam contra legum nostrarum statuta praesumpsit, et in fisco cogatur quadraginta solidos persolvere.

CAP. XIX. *Si per ignorantiam male iudicaverit.*

Si vero nec per gratiam, nec per cupiditatem, sed per errorem iniuste iudicaverit, iudicium ipsius, in quo errasse cognoscitur, non habeat firmitatem; iudex vacet a culpa *l*).

CAP. XX. *De Ducum genealogia, ut duplum honorem accipiant, et eorum compositione.*

I. De genealogia qui vocantur Huosi, Throzza, Fagana, Hahilingua, Aennion *m*), isti sunt quasi primi post Agilolfingos, qui sunt de genere ducali. Illis enim duplum honorem concedimus. Et sic duplam compositionem accipiant.

II. Agilolfingi vero usque ad Ducem *n*) in quadruplum componantur, quia summi Principes sunt inter vos *o*).

III. Dux vero qui praeest in populo, ille semper de genere Agilolfingorum fuit, et debet esse; quia sic Reges antecessores nostri concesserunt eis, ut qui de genere illorum fidelis Regi erat et prudens, ipsum constituerent Ducem ad regendum populum illam.

IV. Et pro eo quia Dux est, addatur ei maior honor quam ceteris parentibus eius, sic ut tertia pars addatur super hoc quod parentes eius componuntur. Si vita parentum eius aufertur, cum sexcentis solidis *p*) componuntur. Dux vero cum nongentis solidis *q*) componitur parentibus, aut Regi, si parentes non habuerit.

V. Et secundum hoc edictum alia compositio sequatur, qualiter parentes eius componi solent. Itaque si Duci aliquid accesserit a coaequalibus suis, sic eum componere debet. Ubi compositio parentum eius est in quatuor solidis, Duci vero, sex solidis. Ubi illorum in sex solidis, Duci vero in novem. Ubi vero illis dantur duodecim solidi, Duci autem octodecim. Sic semper addatur tertia

k) Lind. *per praemia*. Al. mss. *qui pecunia perperam*. *l*) Al. mss. et edit. *iud. non vocetur ad culpam; iud. non vacat ad culpam*. *m*) Codices et libri impressi in his nominibus scribendis mire variant: Lindenbr. et quidam Codices habent: *Hosidra, Ozza, Sagana* (al. mss. *Fagana*), *Habilingua* (al. mss. *Habilinga, Hahilinga, Bahilinga, Hailingua, Hatlinga, Hahiligga*), *Anniena* (al. mss. *Anniena, Ennion*). Alii quatuor tantum nomina legunt. Sic Herold. *Huositroz* (al. mss. *Hosidrozza, Hosidroza, Husidrozza, Husidrohha, Zafagana, Hailinga, Aennion*. *n*) Herold male: *usque ad crucem*. *o*) Herold. *nōs*. Al. mss. *suos*. *p*) Al. mss. et edit. *DCXL. sol.* *q*) Al. mss. *DCCCCLX. sol.*

pars supra in Ducis causa usque in novissimam quaestio-
nem quae solet inter homines contingere.

TIT. III. De liberis, quomodo componantur.

CAP. I. Si quis liberum percusserit per iram.

I. Si quis liberum per iram percusserit, quod pulis-
lac^{r)} vocant, unum solidum donet.

II. Si in eum sanguinem fuderit, quod plotruna di-
cunt, solidum unum et semissem componat.

III. Si in eum contra legem manus iniecerit, quod
infanc dicunt tres solidos donet.

IV. Si in eo venam percusserit, ut sine igne sangui-
nem stagnare non possit, quod athargrati s) dicunt, vel in
capite testa appareat, quod gebulskini t) vocant, et si os
fregit, et pellem non fregit, quod palebrust u) dicunt, et
si talis plaga ei fuerit, quae tumens sit, si aliquid de istis
contigerit, cum sex solidis componat.

V. Si os tulerit de plaga de capite vel de brachio su-
per cubitum, cum sex solidis v) componat.

VI. Si cervella in capite appareat, vel interiora mem-
bra plagata fuerint, quod hreuauunt w) dicunt, cum duo-
decim solidis componat.

VII. Si quis eum funibus ligaverit contra legem, duo-
decim solidos componat.

VIII. Si eum per vim implexaverit, et non ligaverit,
quod hropant x) dicunt, cum sex solidis componat.

IX. Si quis libero oculum eruerit, vel manum vel
pedem tulerit, cum quadraginta solidis componat.

X. Et si talis plaga vel fractura fuerit, ut exinde man-
cus sit, cum viginti solidis componat.

XI. Si quis alicuius pollicem absciderit, cum duodecim
solidis componat.

XII. Et si proximum a pollice vel minimum abscede-
rit, cum novem solidis componat, unum sic, et alium sic.

XIII. Illos medianos duos digitos cum decem solidis
componat, unum cum quinque solidis, et alium cum quinque.

XIV. Et si non fuerint abscisi et est mancus, et stat
rectus ut non possit plicari, hoc impedimentum est ad arma

r) Lind. puleslac. Al. mss. bullislac, pullis. s) Al. mss. arcrati,
athargrasti, atharcrati, arthagrati, adarcrati. t) Al. mss. gelbukin,
gelbuschini, sceppolsein, kepol sceni, kepolseini. Herold. gebul-
skini. u) Herold. placprust. Lind. puleprust. Al. mss. bateprust,
polbrust, palcdrust. v) Herold. III. solid. w) Al. mss. et Herold.
hreuauunt, reuunt. Lind. hresauunt. x) Herold. hroboten. Al. mss.
hropant, hrapant, hrapans, rauphent.

baiulare *γ*), maior est compositio quam de abascio, tertiam partem superaddat. Ad duodecim adde quatuor, fiunt sexdecim. Ad novem adde tria, fiunt duodecim *z*). Ad quinque adde duo et tremisse, fiunt septem solidi et tremisse. Sic enim debes iudicare et sic componere.

XV. Si quis alicui brachium supra cubitum transpunerit, cum sex solidis componat.

XVI. Si ante cubitum transpunerit, cum tribus solidis componat.

XVII. Si quis alicui nasum transpunerit, cum novem solidis componat.

XVIII. Si quis aurem transpunerit, tres solidos componat.

XIX. Si quis aurem alicui absciderit, cum viginti solidis componat.

XX. Si eum sic plagaverit, ut inde surdus fiat, cum quadraginta solidis componat.

XXI. Si aurem maculaverit, ut exinde turpis appareat, quod lidscarti *a*) vocant, cum sex solidis componat.

XXII. Labium subterius similiter componat, et palpebram subteriore simili modo. Si sic plagaverit ut lacrymam continere non possit, vel subterius labium salivam non continet, tunc cum sex solidis componat.

XXIII. Superiorem vero palpebram vel superius labium si maculaverit, cum tribus solidis componat.

XXIV. Si quis alicui dentem maxillarem, quem marchzant *b*) vocant, excusserit, cum duodecim solidis componat.

XXV. Alios vero dentes si excusserit, unumquemque cum sex solidis componat.

CAP. II. De in ripa proiectis.

Si quis alium de ripa vel de ponte in aquam impinxerit, quod Baiuvarii in unnuan *c*) dicunt, cum duodecim solidis componat.

CAP. III. De ab equo proiectis.

Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod marchfalli *d*) vocant, solidos sex componat.

CAP. IV. De scalis proiectis.

Et si alicui scalam iniuste eiecerit, vel quodcumque

γ) Lind. *batalare*. *z*) Lind. addit: *ad VII. adde IV. fiunt XI.*
a) Al. mss. et Lind. *lidscarti*. Al. ms. *lidstasti*. *b*) Lind. *marchzan*. Al. mss. *marzan*; *marchzand*. *c*) Al. mss. *inunnuan*; *inunnuant*; *in unnuant*. *d*) Lind. *marchfalli*. Al. mss. *marfalli*; *marchfalli*; *marchfalli*.

genus ascensionis, et ille desuper fuerit relictus, quod in unnuan dicunt, cum duodecim solidis componat.

CAP. V. *De in ignem proiectis.*

Similiter qui in ignem impinzerit, ita ut flamma super caput emineat, cum duodecim solidis componat e).

CAP. VI. *De sagitta toxicata.*

Si quis cum toxicata sagitta alicui sanguinem fuderit, cum duodecim solidis componat, (eo quod in unnuan f) est g).

CAP. VII. *De potionem mortifera.*

Similiter qui potionem huiusmodi donaverit alicui in quo mortiferum esse dinoscitur, quamvis parvum sit, aut multum, si evaserit, cum duodecim solidis componat.

-GHI-

CAP. VIII. *De hostiliter cinctis.*

I. Si quis liberum hostili manu cinxerit, quod herireita h) dicunt, id est, cum quadraginta duobus i) clypeis, et sagittam in curtem proiecerit, aut quodcunque telarum genus, cum quadraginta solidis componat. Duci vero nihilominus.

II. Si autem minus fuerint scuta, veruntamen ita per vim iniuste cinxerit, quod heimzuht k) vocant, cum duodecim solidis componat.

CAP. IX. *De invitis pro pignore obtentis.*

Si quis liberum contra legem per vim pro pignore tenuerit, aut in domo recluserit huiusmodi ut liberum non habeat egressum, cum quadraginta solidis componat.

CAP. X. *De porcis dispersis l).*

Si quis liberi porcos propter praesumptionem eiulatu aut huiusmodi sono eiecerit vel disperserit, ubi septuaginta m) fuerint porci, et ipse pastor buccinam portaverit porcilem, cum duodecim solidis componat.

CAP. XI. *De simulatis, quod wancstodal dicunt.*

Si quis liber à facie inimicorum suorum fugerit, et alius eum per vim constare fecerit, aut se contra illum paraverit, interdum inimici illius coniunxerint, et interfe-

e) Addit. Herold. eo quod inunnuan impinzerit. Al. ms. eo quod inuwant imp. f) Lind. innunvant. Al. mss. innuvannist; inwanistat; unwanist. g) In Herold. haec clausula deest. h) Al. mss. heireita; heriraita. i) Herold. XL. k) Herold. heimzot. l) Hoc caput in multis Codd. legitur post Titulum XXI. m) Al. mss. LXXII; LXXIII.

cerint, et iste nihil amplius commiserit, nec ipse tetigerit, quod wanctodal ⁿ⁾ dicunt, cum duodecim solidis componat parentibus suis.

CAP. XII. *De plaga claudicationis.*

Si quis aliquem plagaverit ut exinde claudus fiat, ^{o)} ut pes eius ros tangat, quod taudregil ^{o)} vocant, cum duodecim solidis componat.

CAP. XIII. *De interfectione liberi hominis.*

I. Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis, si habet; si autem non habet, solvat Duci, vel cui commendatus fuit dum vixit, bis octuaginta solidos, id est centum sexaginta.

II. De feminis vero eorum si aliquid de istis actis contigerit, omnia dupliciter componantur. Et quia femina cum armis se defendere nequiverit, duplicem compositionem accipiat.

III. Si autem pugnare voluerit per audaciam cordis sui, sicut vir, non erit duplex compositio eius, sed sicut fratres eius, ita et ipsa recipiat.

CAP. XIV. *De peregrinis transeuntibus viam.*

I. Nemo enim ausus sit inquietare vel nocere peregrinum quia alii propter Deum, alii propter necessitatem discurrunt, tamen una pax omnibus necessaria est.

II. Si autem aliquis tam praesumptuosus fuerit ut peregrinum nocere voluerit, et fecerit, aut dispoliaverit, vel laeserit, vel plagaverit, aut ipsum ligaverit, vel vendiderit, aut occiderit, et exinde probatus fuerit, centum sexaginta solidos in fisco cogatur exsolvere; et peregrino, si viventem reliquit, omnia iniuria quod fecit ei, vel quod tulit, dupliciter componat sicut solet unum de infra provincia componere.

III. Si eum occiderit, centum solidos auro adpretiatus cogatur exsolvere. Si parentes desunt, fiscus accipiat, et pro delicto hoc pauperibus tribuat, ut possit is dominum propitium habere, qui dixit: Peregrinum et advenam non contristabis de suis rebus.

IV. Si Dux illi concesserit aliquid habere, componat octuaginta solidos.

CAP. XV. *Si servus liberum furaverit p).*

I. Si vero servus liberum furaverit et vendiderit, dominus eius ligatum praesentet coram iudice. In Ducis po-

ⁿ⁾ Herold. wanctodal. ^{o)} Herold. athaudregil. ^{p)} In multis Codd. hoc caput legitur post caput quatuordecimum Tituli octavi.

testate sit disciplina eius; aut manus perdat, aut oculos. Sine signo nunquam evadat; quamvis delitiosus sit apud dominum suum.

II. Et si dominus eius hoc iussit, aut consentiens fuit, superiori sententiae subiaceat ipse et illum servum perdat *q*).

TIT. IV. De liberis qui per manum dimissi sunt liberi, quod frilaz vocant, quomodo componantur.

I. Si quis eum percusserit, quod pulislac vocant, cum dimidio solido componat.

II. Si ei sanguinem perfuderit, cum novem saigas et semis *r*) componat.

III. Si in eum contra legem manus iniecerit, quod infanc *s*) dicunt, vel si eum plagaverit, ut propter hoc medicum inquirat, vel sic ut in capite testa appareat, vel vena percussa fuerit, cum solido et semis componat.

IV. Si in eum talem plagam fecerit ut exinde os tollatur de capite vel de brachio supra cubitum, cum tribus solidis componat.

V. Si quis eum percusserit ut cervella eius appareat vel interiora membra vulneravit, quod hreuauunt *t*) dicunt vel eum ligaverit contra legem, cum sex solidis componat.

VI. Si quis ei oculum vel manum vel pedem excusserit, cum decem solidis componat.

VII. Si quis alicui pollicem absciderit, cum sex solidis *u*) componat.

VIII. Proximum à pollice et minimum digitum cum solido uno et semis componat.

IX. Et medianos duos cum solido componat.

X. Si quis eum plagaverit, ut exinde claudus permaneat, sic ut pes eius ros tangat, cum sex solidis componat.

XI. Si eum occiderit, componat eum domino suo cum quadraginta solidis.

TIT. V. De servis, quomodo componantur.

I. Si quis servum alienum per iram percusserit, cum tremisse componat.

II. Si sanguinem fuderit, medium solidum donet.

III. Si in eo contra legem infanc fecerit, vel in capite

q) Al. mss. reddat. *r*) Herold. VI. solid. saigas et semis. Al. mss. cum VIII. saigas et semi. *s*) Al. mss. infanc. *t*) Lind. hreuauunt. Al. mss. hreuauunt, verhwint. *u*) Herold. III. solid.

plagam, ut testa appareat, vel vena percussa, vel plaga tumens fuerit, cum uno solido componat.

IV. Si in eo talem plagam fecerit ut exinde fracturas ossium tollat, cum solido et semis componat.

V. Si eum plagaverit, ut cervella appareat, vel interiora membra vulneraverit, quod hrennauunt vocant, et si eum tantum caederit et turnaverit *v)*, usque dum eum semivivum relinquat, hoc cum quatuor solidis componat.

VI. Si ei oculum vel manum vel pedem absciderit, cum sex solidis componat.

VII. Si ei pollicem absciderit, cum quatuor solidis componat.

VIII. Et proximum à pollice et minimum cum duobus solidis componat.

IX. Et medios duos cum uno solido et semis *w)* componat.

X. Si ei nasum transpuxerit, cum duobus solidis et semis componat.

XI. Si labia subteriora maculaverit, vel aurem vel palpebram subterioremem maculaverit, cum solido et semis componat.

XII. Superiores vero cum uno solido componat.

XIII. Si ei dentem maxillarem excusserit, quem marchzant *x)* vocant, cum tribus solidis componat.

XIV. Alios vero cum solido et semis componat.

XV. Si aurem eius absciderit, cum solido et semis componat.

XVI. Si aurem eius transpuxerit, cum uno solido componat.

XVII. Si eum surdaverit, vel sic eum plagaverit ut claudus permaneat, quod taudregil vocant, et si in aquam impinxit de ripa vel de ponte, in istis causis semper quatuor solidos componat.

XVIII. Si eum occiderit, solvat eum domino suo cum viginti solidis.

TIT. VI. De nuptiis et operationibus inlicitis prohibendis.

CAP. I. De nuptiis incestis prohibendis.

I. Nuptias prohibemus incestas. Itaque uxorem non liceat habere socrum, nurum, privignam, novercam, filiam

v) Lind. *ceciderit et turbaverit.* *w)* Herold. *et medianis eum I. sol.* *x)* Lind. *marchzan.* At mss. *marchzand.*

fratris, (illam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem) Filii fratrum, filii sororum inter se nulla praesumptione iunguntur.

II. Si quis contra haec fecerit, à loci iudicibus separentur, et omnes facultates amittant, quas fiscus adquirat.

III. Si minores personae sunt quae se illicita combinatione polluerunt, careant libertate, servis fiscalibus adrogentur.

CAP. II. De diebus dominicis. §.

I. Si quis die dominico operam servilem fecerit liber homo, id est, si boves iunxerit, et cum carro ambulaverit, dextrum bovem perdat.

II. Si autem sepem clauserit, foenum secaverit vel collegerit, aut messem secaverit vel collegerit, vel aliquod opus servile fecerit die dominico, corripatur semel vel bis. Et si non emendaverit, rumpatur dorso eius quinquaginta percussioibus. Et si iterum praesumpserit operare die dominico, auferatur de rebus eius tertia pars. Et si nec sic cessaverit, tunc perdat libertatem suam, et sit servus qui noluit in die sancto esse liber.

III. Servus autem pro tali crimine vapuletur. Et si non emendaverit, manum dextram perdat. Quia talis causa vetanda est, quae Deum ad iracundiam provocat, et exinde flagellamur in frugibus et penuriam patimur.

IV. Et hoc vetandum est in die dominico, ut quamvis in itinere positus cum carra vel cum nave, pauset die dominico usque in secundam feriam.

V. Et si noluerit custodire praeceptum Domini, quia Dominus dixit: Nullum opus servile facias in die sancto, neque servus tuus, neque ancilla tua, neque bos tuus, neque asinus, neque ullus subiectorum tuorum. Et qui hoc in itinere vel ubicunque observare neglexerit, cum duodecim solidis condemnetur. Et si frequens hoc fecerit, superiori sententiae subiaceat.

CAP. III. Ut liberum sine mortali crimine non liceat inservire.

I. Ut nullum liberum sine mortali crimine liceat inservire, nec de hereditate sua expellere: sed liberi qui iustis legibus deserviunt, sine impedimento hereditates suas possideant ^z). Quamvis pauper sit, tamen libertatem suam non perdat, nec hereditatem suam. Nisi ex spontanea voluntate alicui tradere voluerit, hoc potestatem habeat faciendi.

^z) Hoc caput in quibusdam Codicibus legitur supra post caput decimum quartum Tituli primi. ^z) Al. mss. hereditatis suae possideat libertatem.

II. Qui contra hoc praeceptum fecerit, sive Dux, sive iudex, sive aliqua persona, agnoscat se contra legem fecisse, quadraginta solidis *a*) sit culpabilis in publico, et liberum quem servitio oppresserit, vel hereditatem tulit, ad pristinam libertatem restituat, et res eius reddat, quas iniuste abstulit, et alias similes restituat, et cum quadraginta solidis componat illi homini quem contra legem inservivit.

TIT. VII. De uxoribus et causis quae saepe contingunt.

CAP. I. Si cum uxore alterius quis concubuerit.

I. Si quis cum uxore alterius concubuerit libera, (componat hoc marito eius cum suo weregildo, id est, centum sexaginta solidos *b*).

II. Et si in lecto cum illo interfectus fuerit, pro ipsa compositione quam debuit solvere marito eius, in suo scelere iaceat sine vindicta.

III. Et si in lecto calcaverit uno pede, et prohibitus à muliere, et amplius nihil fecerit cum duodecim solidis componat, eo quod iniuste in extraneum calcavit thorum.

CAP. II. De servis qui hoc commiserint.

I. Si servus hoc fecerit et interfectus cum libero in extraneo fuerit thoro, viginti solidis in suo damno minuetur ipsius coniugis weregildus.

II. Cetera vero quae remanent dominus eius cogatur solvere, usque dum repletus fuerit numerus sceleris compositionis.

III. Et si ille servus evaserit, et interfectus non fuerit, sed tamen crimine devictus, dominus eius reddat eum illi cuius uxorem maculavit, pro viginti solidis.

IV. Cetera vero omnia perimpleat, pro eo quod servo suo disciplinam minime imposuit.

CAP. III. Si propter libidinem manum iniecerit.

Si quis propter libidinem liberae manum iniecerit, aut virgini seu uxori alterius, quod Baiavarii horcrift *c*) vocant, cum sex solidis componat.

CAP. IV. Si indumenta supra genucula elevaverit.

Si indumenta super genucula elevaverit, quod himilzorun *d*) vocant, cum duodecim solidis componat.

a) Herold. LX. solid. *b*) Al. mss. Si repertus fuerit cum werageldo illius uxoris contra maritum componat. *c*) Herold. Horchrift. Lind. horgrift. Al. mss. horchrift; horuncrist; hoortrist; kor crif. *d*) Al. mss. himilzorunga; himithorn; himilzorun.

CAP. V. *De discriminalibus reiectis.*

Si autem discriminalia eiecerit de capite, quod ualuerit e) dicunt, vel virgini libidinese crines de capite extraxerit, cum duodecim solidis componat.

CAP. VI. *De raptu virginum.*

Si quis virginem rapuerit contra ipsius voluntatem et parentum eius, cum quadraginta solidis componat, et alios quadraginta cogatur in fisco.

CAP. VII. *Si quis viduam rapuerit.*

Si autem viduam rapuerit, quae coacta ex tecto egreditur propter orphanorum et propriae penuriae rebus f), cum octuaginta solidis componat, et sexaginta cogatur in fisco; quia vetanda est talis praesumptio, et eius defensio in Deo et in Duce atque in iudiciis debet consistere.

CAP. VIII. *De fornicatione cum libera.*

Si quis cum libera cum consensu ipsius fornicaverit, et nolit eam in coniugium sociare, cum duodecim solidis componat: quia nondum sponsata, nec a parentibus sociata, sed in sua libidine maculata.

CAP. IX. *Si servus cum libera fornicaverit.*

Si servus cum libera fornicaverit, et hoc repertum fuerit, ille cuius servus est reddat illum parentibus eius ad poenam quam meruit luendam, vel ad interficiendum, et amplius nihil cogatur exsolvere: quia talis praesumptio excitat inimicitias in populo.

CAP. X. *Si cum libera manumissa fornicaverit.*

Si cum manumissa, quam Frilazin vocant, et maritum habet, concubuerit, cum quadraginta solidis g) componat parentibus suis, vel domino vel marito eius.

CAP. XI. *Si cum virgine quae per manum libera missa est.*

Si quis cum virgine quae dimissa est libera concubuerit, cum octo solidis componat parentibus vel domino.

CAP. XII. *Si cum ancilla alterius.*

Si quis cum ancilla alterius maritata concubuerit, cum viginti solidis componat domino h).

e) Herold. *Vulturf.* Lindenbr. *Vultwurf.* Al. ms. *vualtvurf; vualtvurf; walturft; vualcvurf; pantwarf; waturf.* f) Lind. *orphanorum et pro penuriae rebus.* Herold. *propter orphanorum et propriae penuriam rerum.* g) Herold. *XII solid.* Al. ms. *cum XX. sol. comp. domino.* h) Lind. *cum III. solid. componat.*

CAP. XIII. *Si cum ancilla virgine.*

Si quis cum ancilla virgine concubuerit, cum quatuor solidis componat.

CAP. XIV. *Si uxorem propriam propter invidiam dimiserit.*

I. Si quis liber liberam uxorem suam sine aliquo vitio per invidiam dimiserit, cum quadraginta et octo solidis componat parentibus.

II. Mulieri autem dotem suam secundum gentem suam suam solvat legitime. Et quicquid illa idem rebus parentum ibi adduxit, omnia reddantur mulieri illi.

CAP. XV. *Si sponsum non acceperit.*

Si quis liber postquam sponsaverit alicuius filiam liberam legitime, sicut lex est, et eam dimiserit, contra legem aliam duxerit, cum viginti quatuor solidis componat parentibus, et cum duodecim sacramentibus iuret de suo genere nominatis, ut non per invidiam parentum eius nec per ullum crimen eam dimississet, sed propter amorem alterius alteram duxerit, et sit finitum inter illos, et postea filiam suam donet cui vult.

CAP. XVI. *Si alterius sponsam rapuerit.*

Si quis sponsam alicuius rapuerit, vel per suasionem sibi eam duxerit uxorem, ipsam reddat, et componat bis octuaginta solidos, hoc est, centum sexaginta.

CAP. XVII. *Si promissione feminam fraudaverit.*

Si quis liberam feminam suaserit quasi ad conjugium, et in via eam dimiserit, quod Baiuvarii *wanduga* l) vocant, cum duodecim solidis componat.

CAP. XVIII. *De avorso per potionem facto.*

Si qua mulier alii m) potionem dederit ut avorsum faceret, si ancilla est, ducenta flagella suscipiat, si ingenua, careat libertatem, servitio deputanda cui Dux iusserit.

CAP. XIX. *Varia de avorso.*

I. Si quis mulieri ictu quolibet n) avorsum fecerit, si mulier mortua fuerit, tanquam homicida teneatur.

II. Si autem tantum partus extinguitur, et si adhuc partus vivus non fuerit, viginti solidos o) componat.

l) Lind. cum III. sol. k) Herold. XL. solid. l) Herold. *wanduga*. Al. ms. *wuchstidac*; *wuchstodat*; *wandstoda*; *wandstod lug*; *wandugo*. m) Herold. *Si quis mulieri*. n) Al. ms. *ictu quol.*; cum *ictu quol.* o) Al. ms. XL. sol.

III. Si autem vivens fuit, weregildum persolvat quinquaginta et tribus solidis et tremisse.

IV. Si avorsum fecerit, in primis duodecim solidos cogatur exsolvere; deinde ipse et posteri sui per singulos annos, id est, autumnos, singulum solidum solvant neque in septimam propinquitatem de patre in filios.

V. Et si neglectum unius anni fecerint, tunc iterum duodecim solidos solvere cogantur, et deinceps ordine praefato, donec series rationalis impleatur.

CAP. XX. *De diuturna compositione dolore parentum.*

Propterea diuturnam indicaverunt antecessores nostri compositionem et iudices, postquam religio Christianitatis inolevit in mundo. Quia diuturnam, postquam incarnationem suscepit anima, quamvis ad nativitatis lucem minime pervenisset, patitur poenam; quia sine sacramento regenerationis abortivo modo tradita est ad inferos.

CAP. XXI. *De debilitate avorsi.*

I. Si vero ancilla a quacunque persona debilitata fuerit ut avorsum faceret, si adhuc vivus non fuit, cum quatuor solidis componat.

II. Si autem iam vivus decem solidos componat. Ancillas domino reformatur p).

TIT. VIII. De furto.

CAP. I. *Si liber furtum fecerit.*

I. Si quis liber aliquid furaverit, qualemcunque rem, niungeldo componat, hoc est, novem capita restituat.

CAP. II. *Si quis in publico furaverit.*

Et si in Ecclesia, vel infra curtem Ducis, vel in fabrica, vel in molino q) aliquid furaverit, ter niungeldum r) componat, hoc est, ter novem reddat: quia istae quatuor domus casae publicae sunt, et semper patentes.

II. Et si negare voluerit, secundum qualitatem petitionis iuret.

III. Si unam saigam, (id est, tres denarios s) furaverit, solus iuret secundum legem suam.

IV. Si duos saigas, (hoc est, sex denarios t), vel amplius usque ad unum solidum, quod sunt tres tremisses, cum sacramentali uno iuret.

p) Herold. X. solid. ancillae domino reformatur. q) Lind. vel infra basilicam vel in mulino. r) Lind. triniungeldo. Herold. triniungeldo. Al. mss. triunungeldo. s) Desunt in Herold. t) Desunt in Herold.

V. Et si amplius quam solidam sive tres solidos vel plus usque ad quinque solidos furaverit, cum sacramentalibus sex *u*) iuret.

VI. Si bovem domitum vel vaccam mulsam, vel lactantem, furaverit, cum sex sacramentalibus iuret, vel duo campiones pugnent, et sortiant de illis cui Deus fortiam *v*) dederit.

CAP. III. *Si maiorem pecuniam furaverit.*

Et si maiorem pecuniam furaverit, hoc est, duodecim solidos valentem vel amplius, aut equum totidem pretii vel mancipium, et negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus iuret de lite sua *w*), vel duo campiones propter hoc pugnent.

CAP. IV. *Si liberum hominem furaverit.*

I. Si quis liber liberum hominem furaverit et vendiderit, et exinde probatus fuerit, reducat eum, et in libertatem restituat, et cum octuaginta solidis *x*) componat eum; in publico vero quadraginta solidos solvat propter praesumptionem quam fecit.

II. Et si eum revocare non potuerit, tunc ipse perdat libertatem suam, pro eo quod conlibertum suum servitio tradidit, si solvere non valet werageld *y*); si solvere valet werageld *z*), parentibus solvat et amplius non requiratur *a*).

CAP. V. *Si fur nocturno tempore captus in furto.*

Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidio querela nascatur.

CAP. VI. *Si alienum servum ad furtum suaserit.*

Si quis alienum servum ad furtum suaserit aut aliquid damnosum in fraudem domini sui, ut posset accusare eum, et fraus ipsa fuerit detecta per investigationem iudicis, dominus nec servum perdat, nec aliquid damni pro compositione patiat; sed ille cuius consilio *b*) crimen commissum est, tanquam fur damnetur, (in novuplum componat ne

u) Al. mss. cum III. sacramentales. *v*) Lind. fortiter. Herold. et multi Codd. fortiozem. *w*) Al. mss. de leuda sua. *x*) Al. mss. XL. sol. *y*) Herold. Vueregelt. Al. mss. weregildum. *z*) Haec in omnibus Editt. et in omnibus Codd., uno excepto, desunt. Al. Cod. sic habet: si solvere non valet. Wergeldum parentibus aut domino eius solvat. Si pecuniam non habet, perdat libertatem suam, et sit servus pro eo parentum aut domini. *a*) In multis Codd. hoc loco inseritur caput decimum quintum Tituli tertii. *b*) Al. mss. conclusionem, concludione.

cogatur exsolvere servum. Sed servus c) quod tulit reddat, et insuper ducentos ictus flagellorum extensus publice accipiat.

CAP. VII. *Si nesciens de fure aliquid comparaverit.*

I. Si quis de fure nesciens comparavit, requirat accepto spatio venditorem.

II. Quem si non potuerit invenire, probet se cum sacramento et testibus innocentem, et quod apud eum cognoscitur, ex medietate restituat, et furem quaerere non desistat.

III. Quod si furem celare voluerit periurans et postea detectus inventus fuerit, tamquam ille fur, ita in crimine damnetur.

CAP. VIII. *De furto in auro et aliis speciebus.*

Si quis aurum, argentum, iumenta, vel pecora, aut quascunque res usque ad solidos decem vel amplius furaverit, et exinde probatus fuerit, tunc fur comprehensus iudici tradatur, et secundum legem vindictae subiaceat, et ut ei qui perdidit in simple componat. Veruntamen non prius damnetur ad mortem quam vel simplum de facultatibus furis componatur.

CAP. IX. *Si quis occulte alienum animal interfecerit.*

Si quis occulte in nocte vel in die alienum caballum aut bovem, aut aliquod animal occiderit, et negaverit, et postea exinde probatus fuerit, tamquam furtivum componat.

CAP. X. *Si casu occiderit alienum animal.*

Si quis autem non volens sed casu faciente occiderit alienum animal, et non negaverit, consimile dare non tardet, et cadaver mortuum accipiat.

CAP. XI. *De tintinnabulo.*

I. Si quis tintinnabulum furaverit de caballo vel de bove, cum uno solido componat.

II. Si de vacca, cum duobus tremissibus componat.

III. Si de minutis pecoribus, cum tremisse componat.

CAP. XII. *De Horto.*

I. Si quis in hortum furtive alicuius intraverit, cum tribus solidis componat; et quicquid ibi tulit, secundum legem furtivum componat.

II. Ita et de pomariis lex servanda est.

c) Baluz. in novicuplum compositionem cogatur exsolvere. Servus vero est. Hesold. in novicuplam, et compos. cogat. exs. Al. mss. in novicuplum componat. Nunc cogatur exsolvere servum sed servus quod tulit etc.

CAP. XIII. *De furtiva re comparata.*

I. Ut nullus praesumat furtivam rem comparare infra provinciam. Quod comparare voluerit, prius inquirat si furtivum est an non.

II. Si furtivum praesumpserit emere, et exinde probatus fuerit, et scienter hoc fecit, tunc similem rem donet illi cuius (rem) pecunia comparavit. Et in fisco pro fredo duodecim solidis sit culpabilis.

CAP. XIV. *De custodia furtivae rei.*

I. Similiter ille qui de manu furis furtivam rem ad custodiendum acceperit, quasi consentiens furi, ita componat sicut superius diximus.

II. Aut cum uno sacramentali iuret quod nescivit furtivum quando comparavit, vel quando commendatum suscepit.

III. Una lex erit utrisque qui emit furtivum, aut qui commendatum suscepit.

IV. Si autem ille qui furtivam rem commendatam suscepit, et quaerente domino negaverit, ille fur est; sicut ille qui furavit, ita componat sicut lex habet.

CAP. XV. *De compositione a latrone accepta.*

I. Ut nemo de probato furto compositionem a latrone d) ausus sit accipere, nisi ante iudicem suum iudicetur.

II. Si autem praesumpserit hoc facere, et celaverit iudici suo, tunc latronis culpa subiacebit.

CAP. XVI. *Ut sacramenta non cito fiant.*

I. Ut sacramenta non cito fiant, iudex causam bene (cognoscat, et prius veraciter inquirat, ut eum e) veritas latere non possit. Nec facile ad sacramenta veniatur.

II. Hoc autem volumus inter Baiuvarios, in perpetuum custodiri, ut causa investigata, et veraciter f) vendita, apud iudicem sit iudicata. Nulli liceat periurare f), sed sicut iudicatum est, cogatur exsolvere.

III. In his vero causis sacramenta praestentur, in quibus nullam probationem discussio iudicantis invenerit.

CAP. XVII. *De falsa suggestione.*

I. Si quis contra caput alterius falsa suggesterit, vel pro quacunque invidia de iniusta re accusationem commoverit, ipse poenam vel damnum, quod alteri intulit, excipiat.

d) Herold. de furti comprobato, compositionem, aut de latrone.
e) At. mss. cognoscat prius veraciter. Ut eum etc.
f) At. mss. iurare.

III. Neminem damnes antequam inquiras veritatem. Scriptum est: Omnia probate, quod bonum est tenete.

CAP. XXIII. De accusatione servi alterius.

I. Si quis servum alienum iniuste accusaverit, et innocens tormenta pertulerit, pro eo quod innocentem in tormenta tradidit, domino simile mancipium reddere non moretur.

II. Si vero innocens in tormenta mortuus fuerit, duos servos eiusdem meriti sine dilatione restituat.

III. Si non habuerit servum aut unde componat, ipse subiaceat servituti qui innocentem fecit occidi.

TIT. IX. De incendio domorum et earum compositione.

CAP. I. De immissione ignis per noctem.

I. Si quis super aliquem in nocte ignem imposuerit, et incenderit liberi vel servi domum, in primis secundum qualitatem personae omnia aedificia componat atque restituat, et quicquid ibi arserit, restituat unaquaeque suppellectilia.

II. Et quanti liberi nudi de ipso incendio evaserint, unumquemque cum sua hrewauunti g) componat.

III. De feminis vero dupliciter.

IV. Et tunc domus culmen cum quadraginta solidis componat.

CAP. II. De scuria liberi.

I. De scuria h) vero liberi, si conclusa parietibus et pessulis cum clave munita fuerit, cum duodecim solidis culmen componat.

II. Si autem septa non fuerit, sed talis quod Baiuvarii scof i) dicunt, absque parietibus cum sex solidis componat.

III. De illo granario, quod parch k) appellant, cum tribus solidis componat.

IV. De mita vero si illam detegerit vel incenderit, cum tribus solidis componat.

V. De minore vero, quod scopar appellant, cum solido uno componat, et universa comparilia m) restituat.

CAP. III. De culminum eiectione minorum aedificiorum.

Si quis desertaverit aut culmen eiecerit, quod sepe con-

g) Lind. hrewawnti. Herold. hreuunti. h) Al. Codd. escolaria, scoria. i) Lind. scoph. Al. mss. scupfa, scopf. k) Herold. parc. l) Al. mss. medam. m) Herold. cum varaba. Al. mss. cumparilia, cumparilibus, paralia, parilia.

tingit, aut incendio tradiderit, uniuscuiusque quod firstfalli dicunt, quae per se constructa sunt, id est, balnearium, pistoriam, coquinam, vel cetera huiusmodi, cum tribus solidis componat, et restituat dissipata vel incensa.

CAP. IV. *De igne immisso et extincto.*

I. Si autem ignem posuerit in domo, ita ut flamma eructuat et non perarserit, et a familiis liberata fuerit, unumquemque de liberis cum sua hreuawunti n) componat, eo quod illos in unwan, quod dicunt in desperationem vitae fecerit.

II. Et non componat amplius, nisi tantum quantum ignis consumpserit.

III. Ducalis vero disciplina integra permaneat o).

IV. Et si negare voluerit de istis, cum campione se defendat, aut cum duodecim sacramentalibus iuret.

V. De servorum vero firstfalli uniuscuiusque, ut manu recisa p) componat.

CAP. V. *De dissipatione domus.*

Modo quia de domorum incensione sermo perfinitur, censem incongruum non esse ut de dissipatione domus aedificiorumque compositione edisseremus.

CAP. VI. *De culmine.*

I. Si quis relictus q) vel qualibet causa per praesumptionem, vel inimicitia, nec non et incuria aut certe hebectatione liberi culmen eiecerit, domino domus quadraginta solidos componat.

II. Si eam columnam à qua culmen sustentatur, quam firstsul vocant, cum duodecim solidis componat.

III. Si interioris aedificii illam columnam eiecerit, quam winchilsul vocant, sex solidos componat.

IV. Caeterae vero huius ordinis componantur cum tribus solidis,

V. Exterioris vero ordinis columnam angularem cum tribus solidis componat.

VI. Illas alias columnas huius ordinis singulas cum singulo solido componat.

CAP. VII. *De trabibus.*

Trabes vero singuli cum tribus solidis componantur.

n) Lind. hresawunti. Herold. hreuauuuntia. Al. mss. hreuawunta. o) Un. Cod. add. in XL. sol. p) Herold. cum manu recissa. Lind. manum recisam. Al. mss. manu recisa. q) Sic legunt omnes Codd. Herold. tamen habet: delicti.

CAP. VIII. *De spangis quae parietes continent.*

Exteriores vero, quas spangas vocamus, eo quod ordinem continent parietam, cum tribus solidis componat.

CAP. IX. *De certis aedificii sumptibus.*

I. Cetera vero, id est, asseres, laterculi, axes, vel quicquid in aedificio construitur, singula cum singulis solidis componantur.

II. Et si una persona haec omnia commiserit in alterius aedificio, amplius non cogatur solvere quam culminis deiectionem, vel ea quae maiora huius commiserit criminis, minora huius personae non sequuntur nisi tantum restituendi secundum legem.

CAP. X. *De curtis dissipatione.*

Si curtem dissipaverit aut intruperit liber liberi, cum tribus solidis componat, et restituat damnum.

CAP. XI. *De sepe rupta.*

I. Si illam sepem eruperit vel dissipaverit, quam ezzisczun r) vocant, cum uno solido componat et restitutione.

II. Superiorem vero virgam, quam etarchartea s) vocamus, quae sepis continet firmitatem, si eam iniuste reciderit, simili modo cum solido componat, eo quod minime tunc sepis vitiata animalis sustinet impetum.

CAP. XII. *De signis ob defensionem positis.*

Qui autem signum, quod propter defensionem ponitur, aut iniustum iter excludendum vel pascendum, vel campum defendendum, vel amplicandum t) secundum morem antiquum, quod signum wiffam u) vocamus, abstulerit vel iniuste reciderit, cum uno solido componat

CAP. XIII. *De via publica.*

Si quis viam publicam, ubi Rex vel Dux egreditur, vel viam aequalem alicuius clauserit contra legem, cum duodecim componat, et illam sepem tollat. Et si negare voluerit, eum duodecim sacramentalibus iuret.

CAP. XIV. *De via convicinali.*

De via convicinali vel pastorali, qui eam alicui contra

r) Al. mss. ezzisgun, ezzesczun. s) Al. mss. et edit. etorcarta, etorcarteam, etorcartea, etacarita, etorcartea, etergarta, mezhaha. t) Lind. et Herold. amplificandum. Baluz. applicandum. u) Al. mss. wiffan; wifun.

legem clauserit, cum sex solidis componat et aperiat, vel cum sex sacramentalibus iuret.

CAP. XV. *De semita.*

De semita convicinali si quis eam clauserit, cum tribus solidis componat, aut cum uno sacramentali iuret.

CAP. XVI. *De fonte.*

I. Si fontem quacunq[ue] immunditia coinquinaverit vel maculaverit, emundet, eum prius, ut nulla sit suspicio coinquinationis, et cum sex solidis componat, aut cum sex sacramentalibus iuret.

II. Si autem plurimorum in vicinia puteus fuerit, compositione inter se multentur.

III. Ille vero puteum in pristinum restituat gradum.

TIT. X. De violentia.

CAP. I. *De curte.*

Si quis in curtem alterius per vim contra legem intraverit, cum tribus solidis componat.

CAP. II. *De domo.*

I. Si autem in domum per violentiam intraverit v), et ibi suum nihil invenerit, cum sex solidis componat.

II. Nemo enim ingrediatur alienam domum per violentiam; quia hoc scandalum generat.

III. Et postquam intraverit, et se cognoverit reum, iniuste quod intrasset, det wadium domino domus. Et si ille defuerit, mittat ipsum wadium supra liminare, et cogatur amplius solvere quam tres solidos.

TIT. XI. De terminis ruptis.

CAP. I. *De limitibus.*

I. Si quis limites complanaverit w), aut terminos fixos fuerit ausus evellere, (si ingenuus est, per singula signa vel notas vicenas sex solidis componat.

II. Si servus est, per singula signa quinquaginta flagella suscipiat x).

v) Un. Cód. add. *quod Húsprúch vocatur.* w) Al. mss. et edit. *complantaverit.* x) Codices et Editiones hunc locum pervariis tradunt Heroldi: *Si ingen. est, per sing. signa vel notas vicinas III. sol. componat. Si serv. est, per sing. signa L. flag. suscipiat. Baluz. Si ingen. est, per sing. signa vel notas vicenos sex sol. componat. Si serv. est, per sing. signa vel notas vicena flag. suscipiat. Madzer. et plurimi Códices: Si ingen. est per sing. signa vel notus vicin-*

CAP. II. *De limitibus casu motis.*

Si quis dūm arat, vel plantat vineam, terminos casu non voluntate evellerit, vicinis praesentibus restituat terminum, et nullum damnum inde patiatur.

CAP. III. *De contentione terminorum.*

I. Quotiescunque de terminis fuerit orta contentio, signa quae antiquitus constituta sunt oportet inquirere, id est, aggerem terrae, quem propter fines fundorum antiquitus apparuerit fuisse ingestum, lapides etiam quos propter iudicium terminorum notis evidentibus sculptis constiterit esse defixos.

II. Si haec signa defuerint, tunc in arboribus notas, quas decoreas γ) vocant, convenit observare, sed illas quae antiquitus probantur incisae.

III. Quod si intra terminos alienos per absentiam aut per ignorantiam domini partem aliquam forte possederit, statim eam, cum antiqui et evidentes ab inspectoribus fines agnoscuntur, amittat domino reformandam, nec contra signa evidentia ullum longae possessionis tempus opponat.

IV. Nisi comparavit ab aliquo, tunc venditorem ostendat, et secundum legem definiant.

CAP. IV. *De novo termino prohibendo.*

I. Nemo novum terminum sine consensu partis alterius aut sine inspectore constituat.

II. Quod si forte hoc fecerit, damnum pervasivis excipiat, quod legibus continetur, id est, sex solidos.

III. Si vero servus hoc admiserit domino nesciente, ducenta flagella publice extensus accipiat, et nullum ex hoc praeiudicium domino comparetur.

CAP. V. *De signis non evidentibus.*

Quoties de commarchanis contentio nascitur, ubi evidentia signa non apparent in arboribus, aut in montibus nec in fluminibus, et iste dicit: Hucusque antecessores mei tenuerunt, et in alodem mihi reliquerunt, et ostendit secundum proprium arbitrium locum; alter vero nihilominus in istius partem ingreditur, alium ostendit locum, secundum prioris verba suum et suorum antecessorum semper fuisse usque in praesens asserit. Et si alia probatio

nos (Al. Codd. *notos vicinos*) cum VI. sol. componat. Si serv. per sing. signa L. flag. suscipiat. Consule etiam Legis Wisigothorum Libr. X. Tit. III., unde ista desumpta sunt. γ) Heiold. *descorticatas*. Legend. *decurias*.

nusquam inveniri dinoscitur, nec utriusque invasionem compensare voluerint, tunc spondeant invicem nehadinc quod dicimus, et in campiones non sortiantur, sed cui Deus fortiam z) dederit et victoriam, ad ipsius partem designata pars, ut quaerit, pertineat.

CAP. VI. *De iacentibus columnis.*

I. Si quis, priusquam finita fuerit contentio, per fortiam aedificia elevare voluerit, et e contrario ille alter iacentibus columnis contradixerit, et inde testem habuerit, et is propter contumaciam legi obtemperare noluerit, et cetera aedificia sepi conclusionem firmaverit, tunc dicat: Emunda territorium meum usque ad legis perfinitionem; et ille e contrario in suum dicit posuisse et emundare minime debere; iste vero dicit: Ego testem habeo quod tibi iacentibus columnis contradixi; tunc testes iurantes testimonium praeferant, et cum campionibus determinetur sententia.

II. In ceteris huiusmodi aedificiis et horum conclusionibus nullatenus testificatio consistat, sed is qui aedificavit, cum sua lege defendat. Si autem curtis adhuc cinctus non fuerit, ille qui defendere voluerit, iactet securam saiga valentem contra meridiem, orientem, atque occidentem: (a septentrione vero ut umbra a) pertingit, amplius non ponat sepe nisi determinata fuerit contentio.

CAP. VII. *De materiis non elevatis.*

I. Si aliquis alicuius materiam in silva aut propter inimicitias vel invidiam truncaverit, vel laeserit, cum alia simili restituat, et cum solido uno componat.

II. Et si ea sibi in usum miserit, nisi per convenientiam non potest, debet ei cum alia b) placare ad restituendum et cum solido, dum ipsam habet, componat.

TIT. XII. *De pignoribus.*

CAP. I. *Ut nemini liceat pignorare.*

I. Pignorare nemini liceat nisi per iussionem iudicis.

II. Si forte est aliquis homo tam durus vel inobediens aut contumax, rebellis iustitiae, qui non vult recte respondere, non vult iustitiam facere, ille est contemptor legis, talis dstringatur a iudice.

z) Al. mss. quem Deus fortiozem. a) Al. mss. ad septentrione ut umbra etc.; ad septentrione nisi ut umbra etc. b) Baluz. in mallo.

CAP. II. *De eo qui non vult iustitiam facere.*

I. Si quis liber alicui libero, qui eum mallat de quaecunque re, dedignabitur iustitiam facere, ille qui quaerit causam suam, habeat ibi testes duos vel tres, qui audiant et videant qualiter ille respondeat, ut possint ante iudicem testes esse. Tunc iudex iubeat eum in praesenti venire, et iudicet ei, et componat duodecim solidos, quia non dignabatur iustitiam facere ei cui debuit.

II. Si omnis qui non dignabitur iustitiam facere ei cui debuit, de qua re appellatus fuerit, pro fatigatione quam fecit ei, qui eum appellat, componat duodecim solidos, et postea respondeat secundum legem, et faciat iustitiam sicut lex habet. Duci vero quadraginta solidos pro fredo.

CAP. III. *Si contra legem pignoraverit.*

I. Si quis aliquem contra legem pignoraverit sine rusione Ducis, pignus sine laesione reddat, et aliud simile addat. Duci vero pro fredo quadraginta solidos solvat.

II. Et si laeserit illud pignus, componat quantum aestimaverit qui causas iudicat.

III. Talis enim praesumptio non debet fieri, quia hoc scandalum generat.

IV. Et pro omni pignore, quod contra legem tulerit, semper cum sex solidis componat.

V. Si pignus illud minus valet, quam sex solidos, tunc pignus reddat, et cum sex solidis componat.

VI. Si autem pignus quod tulit plus valet quam sex solidos, ipsum inlaesum reddat, et simile aliud addat. Duci vero pro fredo quadraginta solidos.

CAP. IV. *Si porcos in pignus tulerit.*

I. Si quis contra legem porcos in pignus tulerit, unumquemque cum duodecim saigis c) componat.

II. Illam ductricem cum tremisse componat.

CAP. V. *Si oves tulerit in pignus.*

I. Si quis oves in pignus contra legem tulerit, taceat de causa pro qua pignus tulit, et cum solido componat.

II. Nisi forte ille homo alias res non habet, per quas possit pignus tollere, si nisi ipsas oves nihil aliud habet, non erit culpabilis; quia necessitas hoc compellit facere.

c) Al. mss. cum II. saicav.

CAP. VI. *Si messem vel prata araverit.*

Si quis messem vel pratum alterius araverit usque ad tres sulcos in longitudine iugeris, vel in transversa sex sulcos, cum tribus solidis componat. Aut si negare voluerit, iuret cum sacramentali uno.

CAP. VII. *Si messem maturam furaverit.*

I. Si quis messem iam maturam in agro furaverit, cum sex solidis componat.

II. Et si negare voluerit, cum sex sacramentalibus iuret secundum legem suam.

CAP. VIII. *Si alterius initiaverit messem.*

Si quis messem alterius initiaverit *d)* maleficis artibus, et inventus fuerit, cum duodecim solidis componat, quod aranscarti dicunt, et familiam eius et omnem substantiam eius vel pecora eius habeat in cura usque ad annum. Et si aliquid perdiderit homo ille de rebus suis in illo anno, ille reddat. Et si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus iuret, aut cum campione cincto defendat se, hoc est, pugna duorum.

CAP. IX. *Si servum ad fugiendum suaserit.*

I. Si quis servum alienum ad fugiendum suaserit, et foras terminum eum duxerit, hoc est, foras marcham, cum duodecim solidis componat, et ipsum reducat.

II. Et si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus iuret, aut cum campionibus suam quaerat iustitiam.

III. Si ancilla est, cum viginti quatuor solidis componat, et ipsam reddat *e)*.

TIT. XIII. De vitiatis animalibus et eorum compositione.

CAP. I. *De animalibus vitiatis.*

Qui sepi damnum inferunt, et huius vitii adsuescunt, si se in stipitem maculaverint, introeundo vel exeundo, et ibi mortui fuerint, si sepes legitime fuerit exaltata, id est, mediocri statura virili usque ad mammas, nuda cogatur solvere dominus *f)*.

d) Un. Cod. rectius: *vittiaverit.* *e)* Un. Cod. add. *et in publicum det XL. sol.* *f)* Un. Cod. add. *Si autem sepis humilior sit, quodcumque animal in ea mortuum vel lesum fiat, dominus seps componat tanquam ipse manu sua fecerit.*

CAP. II. *Qui ea in sepem compulerit.*

Si altera persona ipsum animal per vim sallire compulerit, solvat animal, quia iniuste eum in periculum mortis iniecit.

CAP. III. *Si dominus sepis hoc fecerit.*

Si ipse dominus sepis simili modo ex sua clausura cum canibus vel ceteris flagellis eiecerit, cum simili componat.

CAP. IV. *Statim si mortuus non fuerit.*

Si autem statim mortuus non fuerit, sed vulneratus evaserit ad domum domini sui, et dominus animalis hoc cognoverit, et dicit ad illum reum qui ipsum animal compellebat in mortem, recipe animal quem laesisti, quod non avursum g) vocamus.

CAP. V. *Si confessus est, recipiat eum.*

Si autem confessus est, recipiat, donec sanetur, et aliud interim ad operationem restituat, qualis ille fuerat quem laesit.

CAP. VI. *De restituendis animalibus.*

I. Si vero mortuum fuerit, quem in locum posuit teneat possessor animalis laesi.

II. Iste vero cadaver quem sanare nequiverat ad suum teneat usum.

CAP. VII. *Si laesum recipere noluerit.*

Si autem laesum animal, quem laedere se compellebat, recipere noluerit, dominus animalis cadaver sibi sumat in usum, et ille alius nihilominus ex integro cogatur exsolvere.

CAP. VIII. *Si oculum alterius animalis excusserit.*

Si quis alicuius caballo aut bovi vel cuilibet quadrupedi unum oculum excusserit, adpretiet illud pecus quod valet, et tertiam partem componat.

CAP. IX. *Si bovis cornu.*

I. Si quis bovi alterius cornu a capite cum osse excusserit, cum tremisse componat.

II. Si cornu exilierit et os remanserit, duas saigas donet.

III. Si vaccae excusserit, duas saigas componat.

g) Lind. *avursam*. Herold. *avorsam*. Al. mss. *aborsum*, *auursam*, *auvorsan*, *auversan*, *aworsen*.

CAP. X. *Si caudam amputaverit.*

I. Si caudam amputaverit, vel aurem, si equus est, quem marach dicimus, cum solido componat.

II. Si mediocris fuerit, quod vulz h) vocant, cum medio solido componat.

III. Et si deterior fuerit, quod argagnago i) dicimus, qui in hoste utilis non est, cum tremisse componat.

IV. Similiter qui alterius bovi caudam amputaverit vel aurem, cum tremisse componat.

II. Si vaccam alterius huiusmodi laeserit, cum duabus saigis componat.

CAP. XI. *De iniuste usis animalibus.*

I. Et si unum eorum contra legem minaverit k), quod swezcholi l) dicimus, pari sententiae subiaceat.

II. Et si quis contumax in alterius iumento, vel m) propter dispectionem domini sui vel quacunque inimicitia hoc iniuste perpetraverit, haec universa in componendo duplentur.

CAP. XII. *Ut minime praesumat animal alienum occidere.*

I. Ut nemo praesumat alienum animal occidere, neque porcum, quamvis in damno eum invenerit; sed recludat eum donec domino eius ostendat damnum, et aliqui de vicinis eorum videant hoc, et designent locum qui laesus est, et alia quae intacta sunt usque ad maturitatem; et colligat cuius messis est, et quantum minus invenerit in laesione illa, contra haec aequalitatem integram ille reddat cuius animalia fuerunt et damnum fecerunt.

II. Ita et de vinea et de prata similiter faciat sicut aestimatores arbitraverint, et componat.

TIT. XIV. De commendatis et commodatis.

CAP. I. *De custodia.*

I. Si quis caballum aut quodlibet animalium genus ad custodiendum mercede placita commendaverit, si perierit, eiusdem meriti ille qui commendata suscepit exsolvat; si tamen mercedem fuerit pro custodia consecutus.

II. Quod si etiam nulla placita mercede suscepit, et mortuum esse probaverit, nec ille mercedem requirat, nec ab illo aliquid requiratur.

h) Lind. Wilz. Al. mss. Wulz. i) Lind. angagnaco. k) Un. Cod. vittiauerit. l) Lind. sweizcholi. m) Un. Cod. Ut si quis contumax alterius iumentum interfecerit.

III. Tamen ratio est ut praebeat sacramenta ille qui commendata suscepit, quod non per suam culpam neque per negligentiam mortua consumpta sint, et reddat corium.

IV. Eadem et de commodatis forma seruetur.

CAP. II. *Si aurum furaverit.*

Si cui aurum, vel argentum, vel ornamenta, vel quaecunque species fuerint commendatae, sive custodiendae traditae sint, sive vendendae, et in domo ipsius cum rebus ipsius forsitan fuerint incendio concrematae, una cum testibus, qui commendata suscepit, praebeat sacramenta, nihil exinde suis profuisse compendii, et nihil cogatur exsolvere, excepto auro et argento, quod ardere non potuit,

CAP. III. *De incendio furatis.*

I. Si quis forte, dum domum flamma consumit, se quasi auxilium adlaturus ingesserit, et aliquid forte rapuerit, dominus domus diligenter inquirat; et si eum potuerit invenire, ille qui rapuerat, in quadruplum rapta restituat.

II. Et si de commendatis rebus apud direptorem aliquid forte reperit, domino restituere non moretur.

CAP. IV. *De commendatis furatis.*

I. Si vero quae commendata fuerant furto probantur ablata, ei qui commendata perdidit spatium tribuatur, donec furem suum investigatione perquirat.

II. Et si eum invenerit, commendatori res proprias tantummodo reformare procuret.

III. Compositio vero furti ad eum qui habuit rem commendatam pertineat.

IV. Et si fur non fuerit intra statutum tempus inventus, medietas rerum commendatarum domino suscipiente reddatur, damnum vero ex medio uterque sustineat.

V. Et postmodum si dominus rerum apud eum, cui commendaverat, quaecunque fuerint suppressa reperit n), cum haec ille prius se dixerat perdidisse, vel furto fuisse sublata, sicut a fure ea ab eo o) exigere legum statuta praecipiant, et compositionem cogatur implere.

CAP. V. *De re in contentione posita.*

Rem in contentione positam non liceat donare nec vendere p).

n) Baluz. *suppressa vel repressa reperit.* Al. Cod. *suppressa repressa rep.* o) Al. mss. *sicut furata ab eo.* p) Un. Cod. *Siquis*

CAP. VI. *De viduis.*

III

De viduis si post mortem mariti in viduitate permanet aequalem inter filios suos, id est, qualem unus ex filiis usufructuario habeat portionem, usque ad tempus vitae suae usufructuario iure possideat.

CAP. VII. *De secundis nuptiis.*

III

I. Quod si mater ad alias nuptias forte transierit, ea die usufructuariam portionem, quam de bonis mariti fuerat consecuta, filii inter reliquas res paternas, qui ex eo nati sunt coniugio, vindicabunt.

II. Mater vero si habet proprias res, et cum dote sua, quam per legem habet, egrediatur.

III. Et si ibi filios nec filias generavit, post mortem eius omnia quae de filiis suis detulit, ad illos revertantur.

CAP. VIII. *De divisione inter fratres.*

III

I. Ut fratres hereditatem patris aequaliter dividant; ut quamvis multas mulieres habuisset, et totae liberae, quae fuissent de genealogia sua, quamvis non aequaliter divites, unusquisque hereditatem matris suae possideat, res autem paternas aequaliter dividant.

II. Si vero de ancilla habuerit filios, non accipiant portionem inter fratres, nisi tantum quantum ei per misericordiam dare voluerint fratres eorum; quia in veteris lege scriptum est: Non enim erit heres filius ancillae cum filio liberae. Tamen debent misericordiam considerare, quia caro eorum est.

CAP. IX. *De eo qui sine liberis moritur.*

III

I. De eo qui sine filiis et filiabus mortuus est, mulier accipiat portionem suam, dum viduitatem custodierit, id est, medietatem pecuniae. Medietas autem ad propinquos mariti pertineat.

II. Si autem mulier mortua fuerit, aut alium maritum tulit, tunc quod proprium habet et de mariti rebus quod per legem ei debetur, accipiat. Ceteras res propinqui prioris mariti accipiant.

III. Si autem maritus eius, qui nec filios nec filias nec nepotes nec pronepotes, nec ullum de propinquis habet, sed in uxorem aut donatione aut testamento sive partem

aliquam rem in contencione positam donet vel vendat, querenti cum simili componit et in publico XL. sol. det., et ei qui se malliat de eadem re iusticiam faciat. q) Un. Cod. omnes liberae. r) Al. editt. habet de mariti rebus quae per legem ei debentur. s) Herold, secundus accipiat.

sive omnes contulerit facultates, et haec deinceps in viduitate persistit, et memoriam mariti cum pudicitia castitatis observat, omnia quae a marito ei sunt donata possideat, et ea in quem voluerit pro suo iure transfundat.

IV. Quod si maritus et mulier sine heredes mortui fuerint, et nullus usque ad septimum gradum de propinquis et quibuscunque parentibus invenitur, tunc illas res fiscus adquirat.

TIT. XV. De venditionibus.

CAP. I. *Si quis res alienas vendiderit.*

I. Si quis vendiderit res alienas sine voluntate domini sui, aut servum, aut ancillam, aut qualemcunque rem, ipsam per legem reddat; et consimilem aliam addat.

II. Et si ipsum non potest invenire, duos consimiles reddat.

CAP. II. *Si quis possessionem vendiderit.*

I. Si quis vendiderit possessionem suam alicui, terram cultam, non cultam, prata, vel silvas, post acceptum pretium aut per chartam aut per testes comprobetur firma emptio, ille testis per aurem debet esse tractus, quia sic habet lex nostra *t*). Duo vel tres (vel amplius *u*) debent esse testes.

II. Si venditio fuit violenter extorta, id est, metu mortis, aut per custodiam, nulla ratione firma sit.

CAP. III. *Si a servo alieno comparaverit.*

I. Si quis a servo alieno aliquid comparaverit nesciente domino suo, si dominus firmam esse noluerit emptionem, reddatur pretium emptori, et emptio nihil habeat firmitatis.

II. Si ipsum non habet, consimile reddat.

CAP. IV. *De conditione venditae rei.*

I. Quotiens de vendita re contentio commovetur, si alienam fuisse constiterit, nullus sine domini praeiudicio comparet.

II. Et domino is qui alienam vendere praesumpsit, duplum cogatur exsolvere, nihilominus emptori, qui accepit, pretium redditurus.

III. Et quicquid ad comparatae rei profectum studio suae utilitatis emptor adiecerit, à locorum iudicibus *v*) aesti-

t) Al. mss. et edit. *lex vestra.* *u*) Desunt in Herold. et plurimis Codd. *v*) Herold. *apud locorum iudices.*

metur, et ei qui laborasse cognoscitur, à venditore iuris alieni satisfactio iusta reddatur.

CAP. V. Si ingenuum hominem vendiderit.

I. Si quis ingenuum vendiderit, cum ille suam haberet libertatem, is qui eum vendiderit, reducat eum in locum suum, et restituat ei libertatem sicut prius habuit, et componat ei quadraginta solidos; excepto quod emptori in duplum pretium, quod accepit, cogatur exsolvere.

II. Similis ratio dupliciter de feminis servetur.

III. Et si eum vel illam foris provincia vendiderit, et iterum reducere non potuerit, tunc cum weregildo componat, hoc est, centum sexaginta solidos solvat parentibus.

CAP. VI. Si servum proprium vendiderit.

Si quis servum suum vendiderit, (forsitan eius nesciens facultates quas habebat, dominus eius potestatem habeat, qui w) eum vendiderit, requirendi res eius ubicunque invenire potuerit.

CAP. VII. Si servus de suo fuerit redemptus.

Si quis servus de peculio suo fuerit redemptus, et hoc dominus eius forte nescierit, de domini potestate non exeat; quia non pretium, sed res servi sui, dum ignorat, accepit.

CAP. VIII. De commutatione.

Commutatio, hoc est quod cambias, talem qualem emptio habeat firmitatem.

CAP. IX. De venditionis forma.

I. Venditionis haec forma servetur ut seu res seu mancipium, vel quodlibet genus animalium venditur, nemo propterea firmitatem venditionis inrumpat quod dicat, se vili pretio vendidisse; sed postquam factum est negotium, non sit mutatum.

II. Nisi forte vitium invenerit quod ille venditor celavit, hoc est, in mancipio, aut in caballo, aut in qualicunque peculio, id est, aut coecum, aut herniosum, aut caducum x), aut leprosum.

III. In animalibus autem sunt vitia quae aliquotiens celare potest venditor.

IV. Si autem venditor dixerit vitium, stet emptio; non potest mutare.

w) Un. Cód. forsitan eo nesciente facultatem habeat, qui etc.
x) Herold. claudum. In marg. cadivum.

V. Si autem non dixerit, mutare potest in illa die, et in alia, et in tertia die.

VI. Et si plus de tribus noctibus habuerit, non potest mutare.

VII. Nisi forte eum invenire non potuerit infra tres dies, tunc quando invenerit, recipiat qui vitiatum vendidit.

VIII. Aut si non vult recipere, iuret cum sacramentali uno: quia vitium ibi nullam sciebam in illa die quando negotium fecimus; et stet factum.

CAP. X. De arras.

Qui arras dederit pro quacunque re, pretium cogatur implere quod placuit emptori. Et si non occurrerit ad diem constitutum, vel antea non rogaverit ad placitum amplio-rem, et hoc neglexerit facere, tunc perdat arras, et pretium quod debuit impleat.

CAP. XI. De firmitate.

I. Si mancipium aliquod sit, dicit *y*): Istud mancipium ego comprehendi extra terminum ubi Dux exercitum duxit, vel alibi Dux illum per debitam et iustam culpam tulit, et mihi licenter tradidit. (Aut si aliqua ornamenta sint, dicit: Quod *z*) mancipii mei ex propria mea materia laboraverant et fecerunt, aut fabri *a*) huiusmodi si fuerit *b*), propterea tradidi et firmabo. Si haec defuerint, in supra- dictis rebus nullatenus potest firmare. Si autem firmaverit, (non potest ab eo cui firmavit, nisi ipse voluerit, retrahere, si campio quaesitoris vicerit *c*).

II. Si se firmare promiserit emptori, id est, suuiron, et non potuerit per haec verba veraciter, ut supra diximus, et constitutum ruperit, tunc pretium reddat, et talem terram aut speciem, qualem se firmare pollicebatur, restituat sine mora; eo quod valde reprehensibilis est res alterius dare, quia aliquotiens exinde scandala nascuntur.

III. Simili modo qui propria donaverit cuiusdam, ut iniustus machinamentis sibi sociaret, quod nunquam tenuerat.

IV. Si mancipium fuerit, et dicit: Pater meus reli-

y) Baluz. Si mancipium alicuius aliquis interciaverit, dicens. Herold. Et si de mancipiis si aliquis dicat. Al. mss. Et si est mancipium et si aliquis dicit istud. Et si mancipium alioquin si dixit.
z) Herold. Reliqua ornamenta, quae etc. Al. Codd. Reliqua ornamenta, quod etc. *a*) Un. Cod. ad fabrica. *b*) Edit. habent: fuerunt. *c*) Herold. Si autem firmaverit, non potest ab eo infirmari, nisi ipse voluerit retrahere, si etc. Baluz. verba: Si campio quaesitores (sic) vicerit, initio sequentis paragraphi refert.

quod mihi in hereditatem; aut: Ego in propria domo ven-
trivi illum, de proprio meo mancipio natum; similiter de
iumentis vel huiusmodi, quae fuerint, adserere potest.

CAP. XII. *Ut per chartam venditio firmetur aut testes*

Quicquid vendiderit homo, aut comparaverit qualem-
cunque rem, omnia sint firmata aut per chartas, aut per
testes qui hoc probare possint, hoc est, de mancipiis, de
terra, casis, vel silvis, ut postea non sit contentio.

CAP. XIII. *De pactis vel placitis.*

Pacta vel placita quae per scripturam quamcunque facta
sunt, vel per testes denominatos tres vel *d*) amplius, dum-
modo in his dies et annus sit evidenter expressus, immuta-
re nulla ratione permittimus *e*).

TIT. XVI. De testibus et eorum causis.

CAP. I. *De testibus, si suum voluerit vindicare.*

I. Si quis homo pratum vel agrum vel exartum *f*
alterius contra legem malo ordine invaserit, et dicit suum
esse, propter praesumptionem, cum sex solidis componat,
et exeat.

II. Si autem suum voluerit vindicare illum agrum aut
pratum vel exartum, vel unde illa contentio est, taliter
vindictet. Iuret cum sex sacramentalibus, et dicat: Ego in
tua opera priore non invasi contra legem, nec cum sex so-
lidis componere debeo, nec exire, quia mea opera et labor
prior hic est quam tuus. Tunc dicat ille qui quaerit: Ego
habeo testes qui hoc sciunt, quod labores de isto campo
semper ego tuli, nemine contradicente exartavi, mundavi,
possedi usque hodie, et pater meus reliquit mihi in pos-
sessione sua. Ille homo qui hoc testificare voluerit, cum
marchanus eius debet esse, et debet habere sex solidorum
pecuniam et similem agrum. Tunc ille testis iuret taliter:
Quia ego hoc meis auribus audivi et oculis meis vidi, quod
istius hominis prior opera fuit in isto agro quam tua, et
labores fructum ille tulit. Post sacramentum reddat agrum.
Tunc ille defensor, si sperat quod iustitia de illo agro suo
fuisset, et hoc in praesenti populo fiat, ne per invidiam
aliquis pereat, dicat ad illum testem: Mendacium iurasti
contra me. Sponde mihi pugnam duorum, et manifestet

d) Herold. *duos vel.* *e*) In multis Codd. hoc loco legitur *ca-*
put secundum Tituli decimi septimi. *f*) Al. Codd. *agrum exor-*
tum; agrum exartatum; agrum vel ortum.

Deus si mendacium an veritatem intrasti contra me; et componere debes cum duodecim solidis, et illam terram reddere quam mendaciter abstulisti. Si vicerit ille qui quaerit, componat cum duodecim solidis, et illam terram reddat. Et si illam terram non potuerit donare, donet aliam in proximo quantum iactus est de securi saiga valente. Et si in proximo non habet, nec comparare potest, iuret secundum pretium agri ut ipsum agrum cum pretio valente nec cum duplo nec cum triplo conquirere non potuisset, et donet ubi habet; et ipsum agrum qui donet iuret quod talis sit qualis suus fuerat.

CAP. II. *Si testem habuerit per aurem tractum.*

Si quis testem habuerit per aurem tractum de qualibet causa finita ratione et hoc confirmarit per testes, posthaec non debet repetere nec inquietare illum a quo finivit rationem suam. Et si voluerit tunc per testes defendat se. Ille testis testificet sicut scit unde ad testem per aurem tractus fuit, et hoc per sacramentum confirmet. Non debet testem veritatis repellere causaticus eius. Nisi forte aliquis testem mendacem habere voluerit, potest illum cum lege repellere cum pugna duorum et dicere: Non tibi traxi testem de ista causa, neque consentio. Si autem testis per aurem tractus fuerit de compositione finienda, vel propter arras, qui donat quasi pro pignore qualemcunque rem, usque dum solvat debitum, et pignus recipiat: illum testem nemo repellat, nec potest, sed consentiat. Nisi super mortuum hominem testare voluerit aliquam causam, illum potest contradicere cum duorum pugna et dicere: Defendere hoc volo cum campione meo quod dicis, quia et tu mentiris et tuus testis super mortuum meum.

CAP. III. *Si testis victus fuerit.*

Et si ille victus fuerit qui negare testem voluit super mortuum suum, tunc amplius pugna duorum non veniat, quia ad testificationem per vim illum mortuum adquisivit; sed cum sacramento, ut lex est, testificetur, et testificatio firma permaneat.

CAP. IV. *De discordia iudicum.*

Sed hic discordant nostri iudices de pacto, quod ipse qui testem adducit, iurare debeat, quod mendacem testem non proferat, nec de illius testificatione sacramenti se abstinere debeat.

CAP. V. *Si plures fuerint testes.*

Si plurimi testes fuerint, et ad unum conventum

venerint, sortiantur illi testes inter se, et cui sors exierit, iuret ille taliter et dicat: Ad testem sortitus sum, et ad testem me facere volo. Adprehendat manum proximi sui et dicat: Si illum Deus *g)* adiuvet, et illum cuius manum teneo, quod ego ad testem inter vos per aurem tractus fui de ista causa ad veritatem dicendam. Tunc solus iuret cum sua manu. Postea donet arma sua ad sacrandum, et per ea iuret ipsum verbum cum uno sacramentali. Et si mendaciter iurat, componat illi cuius causam abstulit cum duodecim solidis, et ipsam causam restituat, aut defendat se cum campione suo, si recte iuravit, hoc est pugna duorum.

TIT. XVII. De campionibus et causis quae ad eos pertinent.

CAP. I. *Si unus ab altero fuerit interfectus.*

I. Si unus ex his ab altero interfectus fuerit, quamvis nobilis sit persona, non componatur amplius quam duodecim solidis; et ab eo componatur qui illum iniuste invitavit.

II. Si servus fuerit per domini sui consensum pari modo ratio subiacebit. Sin autem, cum viginti solidis componat.

CAP. II. *De his qui propriam alodem vendiderunt. h).*

De his qui propriam alodem vendunt vel quascunque res, et ab emptore alter abstrahere voluerit et sibi sociare in patrimonium, tunc dicat emptor ad venditorem: Terram, aut quaecunque fuerit res, abstrahere mihi vult vicinus meus, dicens quod sua fuerit. Et iste respondet: Ego quod tibi donavi, cum lege integra et verbis testificatione firmare volo. Super septem noctes fiat constitutum. Si dicit, cum utrisque utraeque partes conveniunt: Cur invadere conaris territorium quod ego iuste iure hereditatis donavi. Ille alius contra: Cur meum donare debuisti, quod antecessores mei antea tenuerunt? Iste vero dicit: Non ita, sed mei antecessores tenuerunt, et mihi in alodem relinquerunt, et vestita est illius manus cui tradidi, et firmare volo cum lege. Si statim voluerit, liberam habeat potestatem. Sin autem, postea super tres dies aut quinque aut certe septem *i)* ea ratione firmet. Per quatuor angulos

g) Lind. *Sic me Deus.* *h)* Hoc caput in multis Codd. legitur post caput decimum tertium Tituli decimi quinti. *i)* Herold. *duos aut tres aut certę quatuor noctes.*

campi, aut designatis terminis, per haec verba tollat de ipsa terra, vel aratrum circumducatur, vel de herbis, aut ramis, silva si fuerit: Ego tibi tradidi, et legitime firmabo per ternas vices. Dicat haec verba, et cum dextera manu tradat, cum sinistra vere porrigat wadium huic qui de ipsa terra eum mallat, per haec verba: Ecce wadium tibi do quod terram tuam alteri non do, legem faciendo. Tunc ille alter suscipiat wadium et donet illum vicessoribus istius ad legem faciendam. Si causa fuerit inter illos pugnae, dicat ille qui wadium suscepit: Iniuste territorium meum alteri firmasti, id est, farsvirotos *k*). Ipsum mihi debes reddere, et cum duodecim solidis componere. Tunc spondeant pugnam duorum, et ad Dei pertineat iudicium. Sin autem, cum sacramento se defendat, id est, cum duodecim, quod suam terram iniuste non firmaret alteri, nec suae ditioni restituere deberet, nec cum duodecim solidis componere.

TIT. XVIII. De mortuis et eorum causis.

CAP. I. Si mortuum ex monumento eiecerit.

Si quis mortuum liberum de monumento effodierit, cum quadraginta solidis componat parentibus, et ipsum quod ibi tulit furtivum componat.

CAP. II. Si in flumine proiecerit.

I. Si quis liberum occiderit furtivo modo, et in flumen eiecerit, vel in talem locum ut cadaver reddere non quiverit, quod Baiuvarii *murdridam i*) dicunt, inprimis cum quadraginta solidis componat, eo quod funus ad dignas obsequias *m*) reddere non valet. Postea vero cum suo weregildo componat.

II. Et si ipse cadaver à fluminis alveo ad ripam proiectus fuerit, et à quolibet inventus, qui iterum cadaver de ripa inpinxit, et exinde probatus fuerit, cum duodecim solidis componat.

III. Si servus furtivo modo supradicto more occisus fuerit, et ita absconsus, quod *gamurdrit n*) dicunt, novulum componat, id est, centum octuaginta solidos.

CAP. III. De vestitu mortuorum.

I. De vestitu utrorumque, quod *walaraupa o*) dicimus, si ipse abstulerit, qui hos interfecit, dupliciter componat.

k) Al. mss. *farsvirotus, farsweritos, cãrswirotos*. Lind. *furswirotos*. Herold. *farwisotu*. *l*) Lind. *murdrido*. Al. mss. *murdridd*. Herold. *mordrida*. *m*) Lind. *exequias*. *n*) Herold. *gamurdrit*. Al. mss. *camurdrit, garmordrit, kamurdrit, cahmurdere*. *o*) Herold. *Walaurapa*. Al. mss. *valuraupa, waleroup, walraup, weleroup*.

II. Si alter, et non ipse reus, omnia furtivo more componat.

CAP. IV. *Si vulneraverit mortuum.*

Et si, ut saepe contingit, aquilae vel ceterae aves cadaver repererint, et aliquis sagittam eiecerit et cadaver vulneraverit, et repertum fuerit, cum duodecim solidis componat.

CAP. V. *Si cadaver laeserit.*

Simili modo quicumque cadaver hominis laeserit, quem alter interfecerit, si caput amputaverit, si manum praeciderit, si pedes, si aurem, si tantum quod profusionem sanguinis reputamus, de mortuo tam minima quam maxima plaga, semper cum duodecim solidis componat.

CAP. VI. *Si humaverit mortuum.*

I. Et si à quolibet mortuus fuerit repertus et eum humanitatis causa humaverit, ut neque à porcis inquinetur, nec à bestiis seu canibus laceretur, liber sit an servus, et postea repertum fuerit, ille qui eum humaverit, si requirere voluerit, parentes illius solvant ei solidum unum, aut dominus servi, si servus fuit. Sin autem, à domino recipiat mercedem, quia scriptum est: Mortuos sepelire.

II. Quia aliquotiens conspicimus, cum cadaver humo inmissum fuerit, et lignum insuper *p)* positum, cunctis adstantibus, ut requiratur dominus cadaveris ut primus terram superiniiciat, et si liber, similiter filius aut frater, ne rei sint ceteri humatores, quod omne à falsis iudicibus fuerat aestimatum, non in verae legis veritate repertum.

CAP. VII. *De navibus.*

I. Si quis navem alterius tulerit de loco suo, ipsam inlaesam reddat aut similem.

II. Et si eam foris aqua traxerit, et absconderit, et negaverit interrogatus, furtivum componat.

TIT. XIX. De canibus et eorum compositione.

I. Si quis canem seucem, quem leitihunt vocant, furaverit, aut similem aut ipsum reddat, et sex solidis componat. Et si negare voluerit, cum tribus sacramentalibus iuret secundum legem suam.

II. Si autem seucem doctum, quem triphunt vocant, furaverit, cum tribus solidis componat, aut cum uno sacramentali iuret.

p) Al. mss. ligno insuper.

III. Si autem seucum qui in ligamine vestigium tenet, quem spurihunt dicunt, furaverit, cum sex solidis componat, et similem aut ipsum reddat.

IV. De eo cane quem biharhunt *q)* vocant, qui sub terra venatur, qui occiderit, alium similem reddat, et cum sex solidis componat.

V. De canibus veltricibus *r)* qui unum occiderit, qui leporem non persequitur, sed sua velocitate comprehendit, cum simile et tribus solidis componat.

VI. De cane qui dicitur hapihuhunt *s)*, pari sententiae subiaceat.

VII. De his canibus qui ursos vel bubalos, id est, maiores feras, quod suarzuuild dicimus, persequuntur, si de his occiderit, cum simile et sex solidis componat.

VIII. Qui vero pastorem, qui lupum mordet, occiderit, cum tribus solidis componat.

IX. Si autem canem qui curtem domini sui defendit, quem houauuarth *t)* dicunt, occiderit post occasum solis in nocte, cum tribus solidis componat; quia furtivum est. Si vero sole stante hoc fecerit, similem reddat, et cum uno solido componat.

X. Si autem canis per vestimentum aut per membrum hominem tenuerit, et de manu eum percusserit, ut moriatur, similem reddat, et amplius non requiratur. Et dominus canis, quod canis fecit, componat de medietate ac si ipse fecisset. Si hoc noluerit, canem non requirat.

TIT. XX. De accipitribus vel avibus.

I. Si quis accipitrem occiderit, quem chranohari *u)* dicunt, cum sex solidis et simile componat, et cum uno sacramentali iuret ut ad volare et capere similis sit.

II. De eo qui dicitur ganshapuch *v)*, qui anseres capit, cum tribus solidis componat, et similem reddat.

III. Illum quem anothapuch *w)* dicimus, cum solido et simili componat.

IV. De sparvariis vero pari sententiae subiaceat cum solido et simile restituendi, et cum sacramento, ut tales sint quales interfectione damnavit.

V. Si vero furto ablati fuerint, per omnia furtivum cogantur solvere ut lex compellit.

q) Al. mss. *piperhunt*. *r)* Al. mss. *De cane veltre wind*. *s)* Lind. *hapichhunt*. Herold. *habughunt*. Al. Codd. *hapuhund*, *habekund*. *t)* Al. mss. *Hovewart*, *Hofwarth*. *u)* Al. mss. *cranohari*, *chranechari*. *v)* Lind. *ganshapich*. Al. mss. *ganshabeck*, *canshapuh*. *w)* Lind. *anethapich*.

VI. De his quidem avibus, quae de silvaticis per documenta humana domesticantur industria; et per curtes nobilium mansuescunt volitare atque cantare, cum solido uno et simile componat, atque insuper ad sacramentum compellatur. x).

TIT. XXI. De pomariis et nemoribus atque apibus et eorum compositione.

I. Si quis alienum pomarium effodierit per invidiam vel exciderit arbores fructiferas, ubi duodecim sive amplius fuerint, in primis quadraginta solidos componat, viginti cuius pomarium fuit et alios viginti in publicum, quia contra legem fecit. Et alias arbores similes ibi plantet, et unamquamque arborem cum solido componat; et omni tempore pomorum solidum donet, usque dum illae arbores fructum faciant, quas ille plantavit.

II. Si quis aliena nemora praeciderit, si portat escam et rubus est, cum solido et simile componat.

III. Et si amplius usque ad numerum sex per singulos singulum solidum restituat. Deinde arborum numerositatem restituere cogatur; et de his quae nondum fructum portaverunt cum tremisse et simile restituat.

IV. De fagis vero tremissem et simile restituendum censemur, usque ad numerum sex solidorum per singulas arbores, id est, decem et octo. Et si amplius damnum infert, non cogatur componere nisi numerum restituendi.

V. Si malum vel pirum vel cetera huiusmodi pari sententia ut fagi perseverent.

VI. Si vero de minutis silvis de luco vel quacunque Kaheio y) fagitam z) reciderit, cum solido et simile componat, et deinceps usque ad sex solidos restitutionem et compositionem.

VII. Si amplior fuerit numerus fagitarum a), non cogatur componere, nisi restituere cum simili et sacramento. Si autem post compositionem et restitutionem damnum intraverit inferre in ipsius nemore cui composuit, nihil ex-

x) In uno Codice post hunc titulum alius legitur his verbis: *De minutis. Si quis plozum aut aratrum alienum inique capulaverit, cum tribus solidis componat. Si furatur in octuplum reddat. Si iugum furatur cum VI. sol. componat. Animal a lupo commestum vel occisum qui excoriaverit cum XV. sol. componat. Molendinum incensum in triplum componat et omnia intus concremata in septuplum.* y) Lind. *de vic vel quocunque Kaneio.* Al. mss. *Kaheo, Kahaio.* z) Al. mss. *vegitam.* Lind. *vegetum.* a) Al. mss. *vegitarum.* Lind. *vegetorum.*

cludat componendi sententiam, sed superioris observetur regula sententiae.

VIII. Si apes, id est, examen alicuius ex apili elapsum fuerit, et in alterius nemoris arborem intraverit, et ille consecutus fuerit, tunc interpellat eum cuius arbor est, et cum fumo et percussionibus ternis de transversa secure, si potest, suum eiiciat examen, veruntamen ita ut arbor non laedatur. Et quod remanserit, huius sit cuius arbor est.

IX. Si autem in capturis, quae ad capiendas apes ponuntur, id est, vasculis apum, simili modo interpellat eum cuius vasculum est, et studeat suum eicere examen. Veruntamen vasculum non aperietur nec laedatur. Si ligneum est, ternis vicibus lidat *b*) eum terris. Si ex corticibus aut ex surculis compositum fuerit, cum pugillo ternis vicibus percutiatur vasculum et non amplius. Et quas eiecerit suae erunt; et quae remanserint, ipsius erant cuius vasculum est.

X. Si autem dominum arboris vel vasculi non interpellaverit, et sine illius conscientia eiectum domi *c*) restituerit, et ille cuius vasculum fuerat eum compellaverit, ut ex suo opere vel arbore retulisset, et ad restituendum compellaverit, quod unprut *d*) vocant, et ille alius si negare voluerit, et dicit suum consecutum fuisse, tunc cum sex sacramentalibus iuret quod ex suo opere ipsum examen iniuste non tulisset, nec illud ad iudicium restituere deberet.

XI. Pari modo de avibus sententia subiacet, ut nullus de alterius silva, quamvis prius inveniatur, aves tollere praesumat, nisi eius commarchanus fuerit, quem calasneo *e*) dicimus. Et si aliter praesumpserit, semper restitutionis sacramentum iustum *f*) putamus, quamvis minima sit querela, cum sex sacramentalibus iurare lex compellit.

In quatuor Codicibus hoc loco legitur Capitulum unicum de porcis, quod supra post caput nonum tituli tertii relatum est. Deinde tres horum Codicum sub eadem rubrica duas alias leges exhibent his verbis:

II. Ille servus fiscalinus, qui hostem facit (Duo CODD. *in hostem vadit*) pro fredo XL. sol. ut alii liberi (Duo CODD. ADD. *conponat.*)

III. Alter (UN. COD. *aliter*) servus qui farinam et brazem (UN. COD. *brazam* ALTER. *brazan*) suo domino facit, solidos VI. pro fredo solvat.

EXPLICIT LEX BAIUVARIORUM.

b) Al. mss. *ledat, levat.* *c*) Al. mss. *domini, domino.* *d*) Al. mss. *unterprut.* *e*) Un. Cod. *calasneo.* *f*) Plurimi Codd. *iniustum.*

DECRETA TASSILONIS DUCIS.

Haec sunt Decreta quae constituit sancta synodus in loco qui dicitur Dingolvinga domino Tassilone mediante.

I. De die dominico ita constitutum est, ut tali honore habeatur, sicut in lege scriptum est, et in decretis Canonum. Et si quis praesumpserit frangere contra legem aut decreta canonum, tali poenae subiaceat sicut ibi scriptum est.

II. De hereditate, quae tradita est ad Ecclesiam, ita constituit, ut quisquis hereditatem suam ad Ecclesiam ante donaverat, aut postea donaverit, si quid mutare voluerit, chartam suam habeat ita scriptam, ut locum, tempus et personam habeat, (aut tribus testibus *g*) fidelibus et nobilibus testificetur. Si sacerdos non habeat chartam, nec testem, ut praediximus, tunc sicut in lege Baioariorum iudex iudicat, sic defendat.

III. De eo, quod Episcopi iuxta Canones, et Abbates monasteriorum iuxta regulam vivant, ita constituit.

IV. De eo, quod sanctimoniales, quae in servitio Dei sunt, ita constituit, ut nullus ausus sit in coniugium et matrimonium ducere, aut si quis ausus fuerit, contra decreta Canonum, ita componat sicut Canones decreverunt.

V. De eo, quod ius ac legem, quam habuerunt in diebus patris sui nobiles et liberi et servi eius (ita donaverat et constituit *h*) ut firma fieret.

VI. De eo quod ut si quis *i*) de nobili genere de hereditate sua voluisset *k*) dare ad sanctuarium Dei in sua potestate esset, nemo prohibuisset *l*) nec mutaret in perpetuum.

VII. De eo, quod ut servi principis, qui dicuntur Adelschalch *m*), suum habeant weregeldum, iuxta morem quem habuerunt sub parentibus eius, et ceteri minores weregeldi iuxta legem suam, ita constituit.

VIII. De eo quod parentes principis quodcumque praestitum fuit nobilibus intra Baioarios, hoc constituit, ut permaneret, et esset sub potestate uniuscuiusque relinquendum posteris, quamdiu stabiles foedere servassent apud principem ad serviendum sibi, et haec firma permanerent, ita constituit.

g) Al. mss. cum tribus autem testibus. *h*) Lind. ita ordinavit. Al. mss. ita donaverunt. *i*) Lind. si cui. Al. mss. si qui. *k*) Deest in omnibus Editt. et Codd. uno excepto. *l*) Lind. prohiberet. Editio Velsariana duo verba: nemo prohibuisset, plane omittit. *m*) Al. mss. Adelschalche, Adalscacha.

IX. De eo, ut nullus hereditate sua privetur, nisi per tres causas, quae in pacto scribuntur: propter homicidium, hoc est, ut quisquis hominem principis sibi dilectum occiderit, ob iniuriam Principis, et ad calumniam, hominem componat secundum legem, tum privetur hereditate sua.

X. De eo quod si quis servus *n)* mulierem nobilem acceperit in coniugium, et non praescivit ita constituit ut iterum libera esset, et dimittat servum, et postea non redigatur in servitium, sed esset libera.

XI. De eo quod et si quis de quocunque reatu accusatus ab aliquo, potestatem accipiat cum accusatore suo pacificare si voluerit, antequam pugnam, quae wehadine vocatur fixe promittat *o)*.

XII. De eo quod quisquis de nobili genere reus deprehensus fuerit de illis III. *p)* causis, de quibus supra diximus, si ille hereditatis suae portionem pro illius criminis reatu perdat, uxor autem illius suo iure non privetur. Ita constituit.

De collaudatione quam Episcopi et Abbates in Baioaria inter se fecerunt, pro defunctis fratribus.

In Christi nomine. Notitia qualem convenientiam gentis Baioariorum Episcopi et Abbates inter se fecerunt, quorum nomina infra perarare decrevimus. Id est, Manno Nuvenpurgensis civitatis episcopus, Alim, Vigilius, Wiserich, Sintpreth, Heres, Episcopi; Oportunus Wolfpreth, Adalpreht, Ato, Uto, Lantfrit, Albune, Ruothart, Ernest, Reginpreht, Volchanhart, Pergkoch, Sigido, Abbates.

Ut eorum quis de hac luce migraret, unusquisque superstitem Episcoporum vel Abbatum pro defuncto in domo sua episcopali vel coenobio centum missas speciales et eodem numero psalteria cantare faciat. Ipse vero de propria persona sua XXX. speciales missas compleat vel a religiosis sibimet subiectis implere omnino praenotatum faciet numerum presbyteris sive monachis, cum de hoc saeculo migraverint Episcopus seu Abbas, uno presbytero vel monacho XXX. missas speciales, totidem psalteria faciant celebrari.

Regnante in perpetuum Domino nostro Iesu Christo, in anno vero XXI. *q)* regni religiosissimi Ducis Tassilonis

n) Deest in omnibus Editt. et Codd. uno excepto. *o)* Al. Codd. et Editt. vocatur *permittat.* *p)* Al. mss. IIIlor. *q)* Al. mss. XXIII. Legend. puto XXVII. id est XXVII.

gentis Baioariorum, sub die consule, quod erat II. Idus (Octobris atque anno ab incarnatione Dominica DCCLXXII; Indict. X. r) divina perflatus inspiratione, ut omne regni sui praenotatus Princeps collegium procerum coadunaret, in villam publicam DINGOLVINGAM s) nuncupatam, ut ibidem tam regulare ordinaret in sancto habitu coenobium virorum et puellarum, quam Episcopales moderaretur obsequias; insuper gentis suae institutiones legum per primates imperii t) universa consentiente multitudine: quae reperit diuturnitate vitiata, et quae videbantur abstrahenda evelleret, et quae decretis placerent componenda, institueret. Inter tot vero collegia sacerdotum, devolutis Episcoporum et Abbatum in praesentia paginis, regularis ordines vitae, atque Canonum normas, vel decreta patrum, nullis comprobare quiverant testimoniis, ut monachis parochiae commendari deberent: vel publica baptismatis obsequia, nisi forte pro periculo mortis, et nihil eorum impleverint commorandi negotio, excepto vicissitudinis villarum propriarum singulis annis obedientialibus curis commissio ab Abbate proprio fuerit determinata. Unde ab universis Abbatibus facta professio, ut minime titulis popularibus se ingerere deberent, sed haec omnia cui commissae sunt plebes sub potestate Episcoporum permanerent, sicut in sanctis Synodis, vel decretis priscorum patrum perarata comprobatur conscriptio. Ab Episcopis vero simili modo et nihilominus Praelatis ponderaverunt sententiis, ut erga eos charitatis gererentur curae, ita ut canonica auctoritas confirmat, et spiritualis concordia declarat. Hoc peracto concilio, est ab universis uno ore confirmatum, ut si quis de eadem institutione deviare praesumpserit, a collegio eorum alienaretur, usque iterato examine, id est publica Synodo u).

DE POPULARIBUS LEGIBUS. v)

I. Praenotatus Princeps universo concordante collegio sic constituit, ut nullus a provinciae suae mancipium hinc

r) Al. ms. *Octobr. Indictione XIII.* s) Al. mss. *Nivihingas.*

t) Al. mss. *primates imperitos.* Certe legend. *primates et peritos.* u) Iste prologus in editione Lindenbrogii et in aliis Codicibus legitur ante duodecim capitula quae mox ex Concilio apud Dingolovingam edita sunt. In uno Codice valde notabili omnino deest: sed statim post duodecesimum capitulum subiungitur rubrica: *Haec sunt decreta quae constituit sancta synodus in loco qui dicitur NIVHINGA sub principe dno Thessilone mediante de popularibus.* v) Hae leges in editione Lindenbrogii viginti capita, in aliis sexdecim constituunt. In Codice iam laudato, cui et alius suffragatur, in octodecim capita distincta

ne vendare, vel proprium vel fugitivum w) praesumat. Et si quis hoc decretum non observaverit, weregeldo suo culpabilis permaneat.

II. Ut nullus furtivam rem, tam in equis et aliis quadrupedibus, quam in reliqua suppellectili extra finem Baioariorum vendare, vel (machinis diabolicis extra minare insidiis tentet x). Et si quis hoc praesumpserit, XL. solid. componat in publicum.

III. Ut si quis domum tam liber, quam servus alterius effodierit, et ibi occisus fuerit, sine compositione in sua damnatione permaneat. Si autem suppellectilia abstulerit de eadem domo, et eo fugiente in curtem, vel extra curtem, hic cui damnum intulit consequeretur, et interfecerit, pari subiaceat sententiae. Similiter, (qui in liberum vel mancipium suum furem pervenerit, et eum y) comprehendere minime quiverit, et ibidem interfecerit reum, superior permaneat sententia: sed tamen ea generatium homicidiorum debito signo vicinis suis, et his qui adsistunt, insignet.

IV. De pugna duorum, quod wehadinc vocant, ut prius insortiantur, quam parati sint, ne forte carminibus vel machinis diabolicis, vel magicis artibus insidiantur.

V. Qui supra dictae pugnae, quod camfwic z) dicimus, peracto iudicio, se simili vindicta erigere contra quaerentem praesumpserit, sacramentum quod Ahteid a) dicitur, iuret in Ecclesia cum tribus nominatis sacramentalibus.

VI. De eo, quod Baioarii stapsaken b) dicunt, in verbis, quibus ex vetusta consuetudine paganorum idololatriam reperimus, ut deinceps non aliter nisi sic dicat, qui quaerit debitum: Haec mihi iniuste abstulisti, quae reddere debes, et cum tot solidis componere. Reus vero contra dicat: Non hoc abstuli, nec componere debeo. Iterata voce requisitor debiti dicat: Extendamus dexteram nostras ad iustum iudicium Dei. Et tunc manus dexteram uterque ad coelum extendat.

VII. Ut nullus furtivam rem suscipere, vel intra terminum abscondere praesumat; qui hoc fecerit, XL. sol. componat.

sunt. Hunc numerum servavi, cum in pluribus locis invenerim, in Synodo apud Nivihhingam, ad quam hae leges autoritate duorum Codicum pertinent, octodecim capitula condita fuisse. w) Al. ms. *furtivum*. x) Al. mss. *mach. diab. extra minandi* (Al. *exterminandi*) *insidiis tegi*. y) Al. mss. et editt. *qui lib. vel manc. suum furaverit* etc. z) Al. mss. *chamfwic, campswich*. a) Al. mss. *atheia*. b) Al. mss. *stapsaken, stapfsaken*.

VIII. Ut hi, qui ducali manu liberi dimissi sunt, ad eadem cogantur iudicia, quae Baiuarii *urtella e)* dicunt.

IX. Ut hi qui in Ecclesia libertatem consequuntur, tam ipsi, quam eorum posteritas in secura libertate permaneat: nisi forte ipsi sibi insolubile damnum inferant, quod componere minime quiverint.

X. Qui ex eis occidentur, pretium eorum his solvatur Ecclesiis, ubi liberi dimissi sunt.

(XI.) Liberi qui ad Ecclesiam dimissi sunt liberi, vel per chartam acceperunt libertatem a Rege, si occidantur, LXXX. sol. componantur Ecclesiae vel filiis eorum: in dominico XL. sol. comp. *d)*.

(XII.) Si ancilla libera dimissa fuerit per chartam, aut in Ecclesia, et post haec servo nupserit Ecclesiae, ancilla permaneat. Si autem libera Baioaria servo Ecclesiae nupserit, et servile opus ancilla contradixerit, abscedat. Si autem ibi filios et filias generaverit, ipsi servi et ancillae permaneat, potestatem exeundi non habeant. Illa autem mater eorum, quando exire voluerit, ante annos tres, liberam habeat potestatem. Si autem tres annos induraverit opus ancillae, et parentes eius non exadoniaverunt eam, ut libera fuisset, nec ante Comitem, nec ante Ducem, nec ante Regem, nec in publico mallo, transactis tribus Kal. Martiis post haec ancilla permaneat in perpetuum, et quicumque ex ea nati fuerint, servi et ancillae sint.

XI. (XIII.) Qui furtivum, quod *Zougenzuht e)* dicitur, super furem comprobare nequiverit, furtivo componat more.

XII. (XIV.) Qui resisterit domum suam, quod *sali suchen f)* dicunt, qualem rem quaerenti resistebat, talem componat in publico XL. solid.

XIII. (XV.) Qui manus immissionem resisterit, quod *hantelod g)* dicunt, XL. sol. solvat in publico, et ipsam rem quaerenti reddat, et aliam similem *h)*.

XIV. (XVI.) De his, qui supradictis homicidiis *i)* debita morte in furto reperti sunt, ut si quis de huius interfecti parentela eum, qui suo scelere captus est, vindicare tentavit, a propria alode alienus efficiatur.

XV. (XVII.) Et si quis signum, quod est sigillum, inhonoraverit, vel huiuscemodi iniuncta minime imple-

c) Al. mss. *urteila*. d) Hoc caput cum sequente in Codd. laudatis deest. Repetita sunt ex lege Alamannorum Tit. XVII. et XVIII.

e) Al. mss. *zougenzunt*, *zauganzuht*, *zuogenhut*, *zauganz*. f) Al. mss. *selisohan*, *selisochan*, *selisuchen*. g) Al. mss. *hantalod*, *wandalod*. h) Desunt in plurimis Codd. i) Al. mss. *supra homicidia*.

verit, prima vice arguatur, secunda XL. solid. componat, tertia suum weregeldum, quarta exterminetur abacto officio.

XVI. (XVIII.) Ut si quis iudicum furem in bina vel terna reprehensione non damnaverit, et eum diabolico lucro dimiserit, ac per eum, quasi comparticeps spoliis pauperum ditaretur, reus sceleris, quod commiserit ante oculos Dei et Angelorum, efficiatur: et nihilominus, cui fraudem fecerit, quasi proprium componat debitum.

XVII. (XIX.) Ut si quis in virtute coniunctus, a coniuge propria adulterina separatus fuerit, eiusque ex cognatione coniugis propter eandem dimissionem, qui eum persequi tentaverit, a proprio alienetur patrimonio.

XVIII. (XX.) Ut nullus post tonsuram capillos usu populari nutrire praesumat, nec velata relicto velo secularem habitum sumat: et si quis vel qua in hoc vitio reperti fuerint, aut corripantur, aut excommunicentur.
